

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
«Політична психологія»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
«Політична психологія»

Укладач: Фальковська Л.М.

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2015

УДК 316.6+32.019
ББК 88.5
М54

*Рекомендовано до друку Вченою Радою Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(протокол № 11 від 26 червня 2015 року).*

Рецензенти:

- Горбунова В.В.** – доктор психол. наук, провідний науковий співробітник
лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин
ІСПП НАПН України
- Заброцький М.М.** – кандидат педагогічних наук, професор кафедри психології
Житомирського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти

Фальковська Л.М.

Методичні рекомендації з курсу «Політична психологія» – Житомир, 2015. –
М54 62 с.

Методичні матеріали з курсу «Політична психологія» складено відповідно до місця та значення дисципліни за структурно, логічною схемою, передбаченою освітньо-професійною програмою бакалавра з напрямку підготовки 6.030102 «Психологія» та 6.030102 «Практична психологія». Вони охоплюють всі змістові модулі, визначені освітньо-професійною програмою.

Методичні матеріали з дисципліни «Соціальна психологія» складаються зі: вступу, розподілу навчальних годин на модулі, тем лекційного курсу дисципліни, інструктивно-методичних матеріалів до практичних занять, а також до самостійної роботи студентів, наявні завдання та вимоги до підсумкових модульних робіт і до екзамену, список рекомендованої літератури.

УДК 316.6+32.019
ББК 88.5

© Л.М.Фальковська, 2015

ЗМІСТ

Вступ	6
Структура навчальної дисципліни	8
Рекомендації до організації самостійної роботи	9
Алгоритм виконання лабораторної роботи	11
<i>Модуль 1</i>	13
Лекційний курс	15
Практичні заняття	19
Лабораторний курс	27
Завдання до ПМР 1	30
Вимоги та завдання до екзамену	32
Критерії оцінювання	34
Рекомендована література до курсу	38
Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з курсу «Політична психологія»	43
1.1. Базова методика до курсу	43
1.2. Приклад виконання професійно-орієнтованого завдання з курсу «Політична психологія»	49

ВСТУП

Політичне життя країни, політична соціалізація, політична активність та діяльність, політичне лідерство – це лише незначна частина проблем, що порушуються у теоретичному та емпіричному аналізі психологічної науки.

Дисципліна має розкрити майбутнім фахівцям зміст, сутність та наслідки політичної поведінки, узагальнити передовий суспільно-політичний, та психолого-політичний досвід людства аби цивілізовано та компетентно розв'язувати завдання, що ставить перед психологом сьогодення.

Мета викладання дисципліни «Політична психологія» є вивчення політичного напрямку в психології, що став одним із найбільш впливових у сучасній психологічній думці; побудова сучасних уявлень про зв'язок психологічних та політичних феноменів, що досліджуються у психології, історії, політичних науках, соціології, економіці, філософії, релігії, психіатрії, управлінні, тощо.

Завдання:

1. Оволодіння та подальше вільне оперування професійною термінологією, що використовується у даній сфері практичної діяльності.
2. Вивчення теоретичних узагальнень та моделей психологічних явищ, процесів, що впливають на політичні свідомість та самосвідомість людини.
3. Вивчення характеру взаємозв'язку політичних процесів та людського несвідомого.
4. Формування уявлень про політичні технології та етичний кодекс політичного психолога.

По завершенню вивчення курсу студенти повинні **знати**:

- ✓ Предмет, завдання та місце політичної психології в системі наук.
- ✓ Теоретико-методологічні та прикладні основи політичної психології.
- ✓ Особливості співвідношення політики, психології та моралі.
- ✓ Психологію сучасних соціально-політичних феноменів: політичні ідеали, символи та міфи; політична культура (як синтез політичної свідомості, менталітету та поведінки); етно-національний характер в політичному процесі; політична еліта в сучасному суспільстві; опозиціонування як феномен суспільства, що демократизується.
- ✓ Психологічні характеристики політичної активності: фаховість політичної діяльності, психологія політичного лідерства, масова стихійна поведінка, свобода та плюралізм, насилля та диктатура як детермінанти політичної активності, радикалізм, екстремізм та конфлікти в політичному процесі
- ✓ Особливості політичної влади як основного об'єкту політичної психології: психологія влади (генеза та основні види прояву), психологічні ознаки легітимності влади, особливості парламентської діяльності та парламентського лобізму.
- ✓ Психологічні ознаки суб'єктів політики: соціальнополітичний статус особистості, особистісно-професійний та гуманітарно-технологічний розвиток, імідж та авторитет суб'єктів політики, психолого-акмеологічні детермінанти підбору політичної команди, особливості організаційної культури політичної команди.
- ✓ Політичні комунікації та їх психотехнологічне забезпечення: їх продуктивні моделі, алгоритми та технології, політична реклама та маніпуляції, акмеологічний супровід політичної діяльності та місце в ньому політичного консалтингу.

По завершенню вивчення курсу студенти повинні **уміти** (*освітньо-професійна програма, додаток Б та рішення методологічного семінару кафедри (Протокол №3 від 31.01.2013 р.)*):

- знайти та інтерпретувати феномени соціального процесу, що породжуються психологічними особливостями історичного періоду, суб'єктів та об'єктів політичної діяльності з метою дослідження та корекції виявлених соціальних процесів.
- оцінювати моделі комунікативних зв'язків у суспільстві та їх ефективність
- розробляти та здійснювати на основі конкретних досліджень оцінку, формування та корекцію іміджу політичних партій, їх лідерів, громадських та виробничих організацій.
- Розробляти та надавати рекомендації щодо організації та проведення пропагандистських, рекламних PR-акцій на замовлення політичних та громадських організацій
- Проводити соціально-психологічний тренінг з метою підвищення комунікативної компетентності, успішності ведення переговорів, розв'язання конфліктів, ефективності публічного виступу, дискусії тощо.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	денна форма/ заочна форма					
	Всього	Кількість годин				
		лекції	практичні	лабораторні	Індивідуальна робота	Самостійна робота
Модуль 1 Основи політичної психології						
Змістовий модуль1. Політична психологія як наука і практика						
Тема 1. Вступ до політичної психології. Предмет, структура, методи політичної психології	4/4	2/1				2/3
Тема 2. Основні поняття, категорії та феномени в політичній психології	5/5	2/1				3/4
•Політична влада як основний об'єкт політичної психології	6/6		2/2			4/4
Виконання ІНДЗ (ПОЗ)*	6/6	0/0		2/0		4/6
•Політико-психологічні основи макро-політичних явищ	6/6		2/0			4/6
Разом за змістовим модулем 1	27/27	4/2	4/2	2/0		17/23
Змістовий модуль1. Прикладні проблеми політичної психології						
Тема 3. Психологія політичної діяльності, лідерства та влади	4/4	2/0				2/4
•Соціально-політичні технології та їх використання	6/6		2/0			4/6
Тема 4. Психолоргія груп у політиці	4/2	2/0				2/2
Виконання ІНДЗ (ПОЗ)*	6/6	0/0		2/2		4/4
Тема 5. Політична соціалізація особистості	7/7					7/7
Разом за змістовим модулем 2	27/27	4/0	2/0	2/2		19/25
Всього	54/54	8/2	6/2	4/2		34/48

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота є невід'ємною складовою вивчення навчальної дисципліни. Вона здійснюється за такими напрямками:

- підготовка теоретичних питань до практичних занять;
- конспектування першоджерел;
- підготовка рефератів;
- виконання індивідуальних (професійно-орієнтованих) завдань;
- підготовка до підсумкових модульних робіт;
- підготовка до заліку та екзамену.

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань теми практичного заняття. Ці питання могли як розглядати під час лекції, так і виноситися на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки.

- Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).
- Візьміть у бібліотеці університету (читальному залі або на кафедрі) джерела, зазначені у списку основної літератури до заняття. При підборі літератури Ви можете користуватися бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним).
- Визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.
- Прочитайте ці розділи.
- Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання.
- Визначте основні поняття, які Ви повинні засвоїти.
- Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми.
- Для кращого засвоєння та запам'ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу.
- Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які Ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями Ви можете звернутися на консультації до викладача.
- Перевірте, як Ви засвоїли опрацьоване питання. Ви можете це зробити, відповівши на тестові питання до теми або розв'язавши практичні завдання.

Конспектування першоджерел передбачає поглиблений розгляд окремих питань теми. Для конспектування можуть пропонуватися статті з фахових журналів, розділи монографій або підручників.

Алгоритм підготовки.

- Прочитайте запропоноване першоджерело.
- Правильно оформіть бібліографію першоджерела (автор, назва, вихідні дані).
- Складіть план (простий або складний).
- Для кожного пункту плану виділіть основні положення проблеми, яка висвітлюється у першоджерелі.
- Представте прочитаний текст у вигляді тез або анотації, використовуючи, при потребі, схеми, таблиці, графіки тощо.
- Для самоперевірки перекажіть статтю, використовуючи власний конспект.

Підготовка рефератів передбачає глибокий та детальний аналіз проблеми, винесеної у темі реферату.

Алгоритм підготовки.

- Ознайомтеся з вимогами до реферату.
- Підберіть літературу, у якій розкривається тема реферату. При підборі літератури Ви можете користуватися бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним).
- Складіть план реферату.
- Опрацюйте літературні джерела, користуючись порадами до конспектування першоджерел.
- Систематизуйте опрацьований матеріал відповідно до плану реферату.
- Дайте власний критичний аналіз та оцінку висвітленої проблеми.
- Оформіть реферат відповідно до вимог.
- На основі реферату підготуйте усну доповідь на практичне заняття.

Вимоги до оформлення звіту за лабораторне заняття

1. Матеріали проведеного дослідження оформлюються у Power Point та здається в електронному варіанті і у роздрукованому вигляді на стандартних аркушах паперу формату А4.
2. Звіт за лабораторне заняття включає усі елементи, передбачені алгоритмом виконання професійно-орієнтованого завдання та подається у вигляді презентації дослідження в Power Point та друкованого звіту.

Підготовка до підсумкової модульної роботи (ПМР), заліку та екзамену має на меті узагальнення та систематизацію знань з окремого модуля або дисципліни у цілому.

Алгоритм виконання

- Ознайомтеся з переліком питань та завдань до ПМР або екзамену.
- Підберіть підручники, інструктивно-методичні матеріали або іншу довідкову літературу, необхідну для підготовки (її перелік Ви можете знайти в робочій програмі або інструктивно-методичних матеріалах).
- Перегляньте зміст кожного питання, користуючись власними конспектами або підручниками.
- Визначте рівень знань з кожного питання.
- Визначте питання, які потребують ретельнішої підготовки (опрацювання додаткової літератури, складання конспектів, схем, виконання окремих завдань тощо). З цією метою зверніться до алгоритму підготовки теоретичних питань до практичних занять та виконання завдань до лабораторних занять.
- Для самоперевірки перекажіть теоретичні питання або виконайте практичне завдання.

Примітка: якщо ви маєте труднощі у підготовці окремих теоретичних питань або виконанні практичних завдань, ви можете звернутися за консультацією до викладача. Час проведення консультацій зазначений у Графіку проведення консультацій (кафедра соціальної та практичної психології).

АЛГОРИТМ ВИКОНАННЯ ЛАБОРАТОРНОЇ РОБОТИ

1. Уважно прочитайте план лабораторного заняття (у робочій програмі або інструктивно-методичних матеріалах), особливу увагу зверніть на пункт «Звіт».
2. На основі плану визначте, за якими методиками Ви маєте провести дослідження.
3. Зверніться до «Словаря-справочника по психодіагностиці» або до інших джерел, у яких дано теоретичний аналіз методики та показників, які вона дозволяє дослідити (перелік цієї літератури зазначено у плані).
4. Користуючись літературою, зазначеною у плані лабораторного заняття, знайдіть потрібну методику (у першу чергу варто звернутися до інструктивно-методичних матеріалів до лабораторних занять з психології масової поведінки).
5. Уважно прочитайте матеріал, особливу увагу зверніть на такі пункти як «Процедура проведення» та «Обробка і аналіз результатів».
6. Визначте, які матеріали Ви маєте здати по завершенню лабораторного заняття (вони зазначені у пункті «Звіт»).
7. Визначте, який стимульний матеріал та допоміжні матеріали необхідні для проведення дослідження, та підготуйте їх завчасно (це може бути бланк для відповідей, роздатковий матеріал, секундомір тощо). Стимульний матеріал має бути акуратним та розбірливим. Якщо методика передбачає кілька наборів стимульного матеріалу (наприклад, як тест інтелекту Векслера), бажано розкласти його по окремим конвертам або файлам та підписати. Це дозволить не витрачати час на пошук необхідного стимульного матеріалу при проведенні дослідження.
8. Якщо процедура проведення дослідження передбачає ведення протоколу (наприклад, як методика «Малюнок сім'ї»), з'ясуйте для себе, яка саме інформація має бути у ньому представлена. Ви можете завчасно підготувати шаблон протоколу (наприклад, у вигляді таблиці), зазначивши інформацію, яку необхідно зафіксувати. Протокол дослідження Ви заповнюєте власноруч.
9. Уважно прочитайте інструкцію та спробуйте самостійно виконати кілька завдань методики. Якщо окремі пункти інструкції Вам не дуже зрозумілі, прочитайте їх ще кілька разів, звернувшись до наведених прикладів. Спробуйте кілька разів повторити інструкцію вголос, звертаючись до уявного досліджуваного, щоб запам'ятати її.
10. Ще раз перечитайте процедуру проведення дослідження. Якщо процедура проведення складна (як у тесті інтелекту Векслера), складіть для себе алгоритм проведення дослідження (або окремого субтесту), наприклад, за допомогою схеми.
11. Приступайте до проведення дослідження.
12. Звернувшись до пункту «Обробка результатів», зробіть кількісну обробку результатів дослідження (якщо це передбачено). У результаті Ви будете знати, яку кількість балів досліджуваний набрав по кожній шкалі. При проведенні кількісної обробки потрібні уважність, послідовність роботи та знання елементарних математичних дій.
13. Зробіть якісний аналіз результатів дослідження. Ви маєте проаналізувати усі показники, які одержали в ході кількісної обробки. Для проведення якісного аналізу зверніться до розділу «Обробка результатів» та того теоретичного матеріалу, який Ви опрацювали у пункті 3. При потребі Ви можете звернутися до додаткової літератури, яка зазначена у плані лабораторного заняття. Узагальніть результати якісного аналізу у вигляді висновків (інтерпретації).
14. Інтерпретація не має бути просто переписуванням якісного аналізу. Ви маєте не лише зазначити, як розвинена та чи інша характеристика, але й охарактеризувати певні типологічні особливості досліджуваного, а також висловити власні міркування стосовно

причин, які дали такий результат. При написанні висновків необхідно використовувати професійну психологічну термінологію.

15. На основі інтерпретації результатів зазначте, у яких напрямках має проводитися подальша консультативна або корекційна робота з досліджуваним, по можливості наведіть приклади конкретних вправ, які можуть бути використані. При написанні рекомендацій варто уникати загальних фраз на зразок «читати книги», «більше спілкуватися» тощо.
16. Матеріали проведеного дослідження Ви маєте представити у вигляді звіту. Вимоги до оформлення звіту зазначені в інструктивно-методичних матеріалах.
17. Порівняйте, чи відповідає зміст Вашого звіту тим вимогам, які зазначені у плані лабораторного заняття пункт «Звіт». Якщо Ваш звіт неповний, допрацюйте його.
18. Розташуйте сторінки звіту у тій послідовності, як це зазначено у пункті «Звіт».
19. Скріпіть сторінки звіту степлером у верхньому лівому куту.
20. Здайте звіт викладачу по завершенню лабораторного заняття (для студентів денної форми навчання).
21. Складіть звіти, зазначені у пункті «Вимоги до екзамену», по порядку в окрему папку та здайте їх у термін, вказаний викладачем (для студентів заочної форми навчання).
22. Звіти за лабораторні заняття є основою для виконання професійно-орієнтованого завдання на підсумковій модульній роботі та екзамені.
23. При здачі звітів прохання не вкладати їх у файли.

Пам'ятайте: якщо Ви не змогли самостійно знайти відповіді на питання, поставте їх викладачеві на лабораторному занятті або на консультації. Ставити питання на ПМР або екзамені вже запізно.

Модуль 1 ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Назви змістових модулів і тем	денна форма/ заочна форма					
	Всього	Кількість годин				
		лекції	практичні	лабораторні	Індивідуальна робота	Самостійна робота
Змістовий модуль1. Політична психологія як наука і практика						
Тема 1. Вступ до політичної психології. Предмет, структура, методи політичної психології	4/4	2/1				2/3
Тема 2. Основні поняття, категорії та феномени в політичній психології	5/5	2/1				3/4
•Політична влада як основний об'єкт політичної психології	6/6		2/2			4/4
Виконання ІНДЗ (ПОЗ)*	6/6	0/0		2/0		4/6
•Політико-психологічні основи макро-політичних явищ	6/6		2/0			4/6
Разом за змістовим модулем 1	27/27	4/2	4/2	2/0		17/23
Змістовий модуль1. Прикладні проблеми політичної психології						
Тема 3. Психологія політичної діяльності, лідерства та влади	4/4	2/0				2/4
•Соціально-політичні технології та їх використання	6/6		2/0			4/6
Тема 4. Психолоргія груп у політиці	4/2	2/0				2/2
Виконання ІНДЗ (ПОЗ)*	6/6	0/0		2/2		4/4
Тема 5. Політична соціалізація особистості	7/7					7/7
Разом за змістовим модулем 2	27/27	4/0	2/0	2/2		19/25
Всього	54/54	8/2	6/2	4/2		34/48

Практичні заняття №1-3
Лабораторні заняття № 1, 2.

Умови автоматичного одержання оцінки за модуль:

- відвідати 4 заняття (з 5 занять);
- одержати 6 оцінок (з 7 можливих: 1 оцінка за перевірку рівня засвоєння знань з теми, яка виносилася на самостійне опрацювання, є обов'язковою; 1 за виконання професійно-орієнтованого завдання, 2 оцінки за усні відповіді на практичних заняттях та 3 оцінки за письмові відповіді на практичних заняттях).

Обов'язкові види робіт:

- опрацювати питання з плану практичного заняття;
- опрацювати основні поняття;
- законспектувати першоджерела;

- пройти перевірку рівня засвоєння знань з теми, яка виносилася на самостійне опрацювання, на індивідуальній консультації у викладача.

Види робіт на вибір:

- реферат або повідомлення (готує один студент з академічної групи);

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

Тема 1. ВСТУП ДО ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ. ПРЕДМЕТ, СТРУКТУРА, МЕТОДИ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.

Мета: засвоєння студентами основних теоретичних підходів до вивчення психологічних явищ та процесів, що супроводжують політичну діяльність

Професійна спрямованість: визначення та орієнтування у сучасній тематиці психолого-політичних знань.

План

1. Поняття політичної психології. Становлення та основні етапи розвитку.
2. Предмет, об'єкт і методи політичної психології.
3. Особливості та форми виявлення політичної психології.
4. Політична психологія та інші науки.

Основні поняття	<i>політична психологія, напрями політичної психології, предмет політичної психології, об'єкти політичної психології, завдання політичної психології, функції політичної психології, методи політичної психології, форми виявлення політичної психології, політика, політичні інститути, політичний рух.</i>
----------------------------	--

Література

Основна література

1. Голев С.В. Политическая психология. Словарь справочник. –Херсон, 2004. – 164 с.
2. Головатий М.Ф. Політична психологія: Навч.посібник.-К.: МАУП, 2001.-136с.
3. Козлов В.В., Новиков В.В., Гришин Е.В. Политическая психология. – М.,: 2010. - с.
4. Матвеев С.О. Політична психологія. Навчальний посібник.-Київ: ЦУЛ, 2003.-216с.
5. Юрьев А.И. Выводы из опыта исследований политической деятельности. Этический кодекс работы психолога.// Юрьев А.И.Системное описание политической психологии. Спб, 1996.
6. Юрьев А.И. Введение в политическую психологию. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1992. – 232с.

Додаткова література

1. Андреев А.Л. Политическая психология. М.; Издательство «Весь Мир», 2002. –240 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология. — М., 2001.
3. Бебик В. Основы теоретичної та практичної політології. — К., 1994.
4. Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. Ростов-на-Дону, Издательство “Феникс”, 1996. – 448 с.
5. Красова Е.Ю. Политическая психология. — М., 2010, - 458 с.
6. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник. –Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 688 с. (Библиотека практической психологии).
7. Ольшанский Д.В. Политическая психология. – СПб.: Питер, 2002. -576с.
8. Политическая психология: Учебное пособие для вузов / Под.общей ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. –858 с.

Тема 2. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, КАТЕГОРІЇ ТА ФЕНОМЕНИ В ПОЛІТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.

Мета: пошук психологічних складових та розуміння внутрішнього змісту явищ, що викликають і супроводжують політичні процеси у суспільстві, з подальшим оволодінням та вільним оперуванням професійною термінологією, використовуваною сфері практичної діяльності

Професійна спрямованість: формування теоретичних узагальнень, моделей психологічних явищ та процесів, що впливають на людське несвідоме, політичну свідомість та політичну самосвідомість людини.

План:

1. Поняття про політичну свідомість. Структура політичної свідомості.
2. Політична самосвідомість. Психологія політичного мислення.
3. Психологічні аспекти політичної культури.
 - Суть політичної культури як соціального явища.
 - Психологічні аспекти формування політичної культури
 - Політичні установки і стереотипи.

Основні поняття	<i>політичне мислення, політична свідомість, масова політична свідомість, аполітичність, політизованість, політичні настрої, політичний ідеал, класи, соціальні straty, соціальні групи, представники влади та еліти, психологія політичної влади, політичні установки, політичні стереотипи, політична культура</i>
----------------------------	--

Література

Основна література

1. Голев С.В. Политическая психология. Словарь справочник. –Херсон, 2004. – 164 с.
2. Головатий М.Ф. Політична психологія: Навч.посібник.-К.: МАУП, 2001.-136с.
3. Козлов В.В., Новиков В.В., Гришин Е.В. Политическая психология. – М.,: 2010. - с.
4. Матвеев С.О. Політична психологія. Навчальний посібник.-Київ: ЦУЛ, 2003.-216с.
5. Юрьев А.И. Введение в политическую психологию. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1992. – 232с.

Додаткова література

1. Андреев А.Л. Политическая психология. М.; Издательство «Весь Мир», 2002. –240 с.
2. Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. Ростов-на-Дону, Издательство “Феникс”, 1996. – 448 с.
3. Красова Е.Ю. Политическая психология. — М., 2010, - 458 с.
4. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник. –Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 688 с. (Библиотека практической психологии).
5. Ольшанский Д.В. Политическая психология. – СПб.: Питер, 2002. -576с.
6. Политическая психология: Учебное пособие для вузов / Под.общей ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. –858 с.

Тема 3. ПСИХОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЛІДЕРСТВА ТА ВЛАДИ.

Мета: сформулювати уявлення про професійну діяльність політика, владні та лідерські властивості й особливості сучасного політика.

Професійна спрямованість: орієнтація у вимогах до фахового політика та можливості сучасних політиків їм відповідати.

План

1. Суть політичної діяльності.
2. Психологія політичної влади.
3. Політична психологія особистості.

Основні поняття	<i>Політична людина, політична активність, політична поведінка, політична робота, політична діяльність, психологічні особливості політичного лідерства, концепції лідерства, типи політичних лідерів, функції політичного лідерства, причини популярності та непопулярності лідерів, політичні рішення, вплив лідера, політична соціалізація, політичне лідерство, політична еліта</i>
----------------------------	--

Література

Основна література

1. Голев С.В. Политическая психология. Словарь справочник. –Херсон, 2004. – 164 с.
2. Головатий М.Ф. Політична психологія: Навч.посібник.-К.: МАУП, 2001.-136с.
3. Козлов В.В., Новиков В.В., Гришин Е.В. Политическая психология. – М.,: 2010. - с.
4. Матвеев С.О. Політична психологія. Навчальний посібник.-Київ: ЦУЛ, 2003.-216с.
5. Юрьев А.И. Введение в политическую психологию. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1992. – 232с.

Додаткова література

1. Андреев А.Л. Политическая психология. М.,: Издательство «Весь Мир», 2002. –240 с.
2. Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. Ростов-на-Дону, Издательство “Феникс”, 1996. – 448 с.
3. Конфисахор А.Г. Психология власти. – СПб: Питер, 2004. – 235с.
4. Конфисахор А.Г. Психология политической власти. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2009. – 240с.
5. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник. –Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 688 с. (Библиотека практической психологии).
6. Юрьев А.И. Введение в политическую психологию. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1992. – 232с.

Тема 4. ПСИХОЛОГІЯ ГРУП У ПОЛІТИЦІ.

Мета: сформувати уявлення про роль великих організованих, неорганізованих, малих формальних та неформальних груп у політиці.

Професійна спрямованість: орієнтація у відмінностях реалізації завдань влади у різних групах та з використанням їх ресурсу в досягненні політичної мети.

План

1. Психологія малих груп в політиці.
2. Великі соціальні групи у політиці.
3. Маси в політиці.

Основні поняття	<i>Типи та типології малих груп у політиці, етапи формування малих груп у політиці, внутрішні механізми становлення політичної групи, лідер та група командо утворення, політичні команди, масова свідомість, ідеологія, діалектика розвитку групової свідомості, рівні розвитку великих груп, психологія масової свідомості, громадська думка, масові настрої у політиці, стихійна поведінка, система масової комунікації</i>
----------------------------	--

Література

Основна література

1. Голев С.В. Политическая психология. Словарь справочник. –Херсон, 2004. – 164 с.
2. Головатий М.Ф. Політична психологія: Навч.посібник.-К.: МАУП, 2001.-136с.
3. Козлов В.В., Новиков В.В., Гришин Е.В. Политическая психология. – М.,: 2010. - с.
4. Матвеев С.О. Політична психологія. Навчальний посібник.-Київ: ЦУЛ, 2003.-216с.
5. Юрьев А.И. Введение в политическую психологию. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1992. – 232с.

Додаткова література

1. Андреев А.Л. Политическая психология. М.: Издательство «Весь Мир», 2002. –240 с.
2. Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. Ростов-на-Дону, Издательство “Феникс”, 1996. – 448 с.
3. Конфисахор А.Г. Психология власти. – СПб: Питер, 2004. – 235с.
4. Конфисахор А.Г. Психология политической власти. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2009. – 240с.
5. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник. –Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 688 с. (Библиотека практической психологии).
6. Юрьев А.И. Введение в политическую психологию. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1992. – 232с.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №1

Тема 4. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА ЯК ОСНОВНИЙ ОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Мета: визначення психологічних чинників та своєрідності влади у політиці як об'єкта вивчення політичної психології.

Професійна спрямованість: орієнтування у психологічних передумовах влади, у пошуці ефективних умов її застосування у практиці політика.

1. Політична психологія: місце в системі наук, її предмет та завдання.
2. Теоретико-методологічні та прикладні основи політичної психології.
3. Психологія влади: розвиток та основні види прояву.
4. Психологічні ознаки легітимності влади. Влада в структурі особистості.
5. Психологічні особливості парламентської діяльності. Психологія парламентського лоббізму

Основні поняття	<i>Політична психологія, політика, політичний інтерес, політична свідомість, політичні та правові норми, політична організація, політичні цінності, політичні потреби, політична думка, політичний міф, політичні традиції, методи політичної психології, метод фокус-групи, ігрове моделювання, порівняльно-історичні методи, політичні установки, політичні стереотипи, політична поведінка, політичний лобізм, влада, легітимність влади.</i>
Законспектувати	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конфисахор А.Г. Психология власти. – СПб: Питер, 2004. – 240с., С.59 – 94, 140 - 167 2. Юрьев А.И. Глобализация как новая форма политической власти, изменяющая человека и миропорядок // Россия: планетарные процессы. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2002. – С.235-264.
Реферування	<ol style="list-style-type: none"> 3. Мельник С.Н. Теоретические и методологические основы социально-психологического тренинга, 2004 4. Белановский С.А. Глубокое интервью. Никколо-Медиа, 2000, - 320 с.

Література

Основна література

1. Голев С.В. Политическая психология. Словарь справочник. –Херсон, 2004. – 164 с.
2. Головатий М.Ф. Політична психологія: Навч.посібник.-К.: МАУП, 2001.-136с.
3. Козлов В.В., Новиков В.В., Гришин Е.В. Политическая психология. – М.,: 2010. – 458 с.
4. Матвеев С.О. Політична психологія. Навчальний посібник.-Київ: ЦУЛ, 2003.-216с.
5. Конфисахор А.Г. Психология политической власти. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2009. – 240с.

Додаткова література

1. Грин Роберт 48 законов власти/Пер. с англ. Е.Я. Мигуновой. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 768с.
2. Канетти Э. Масса и власть. – М.: Ad Marginem, 1997. – 527с.
3. Кейзеров Н.М. Власть и авторитет: критика буржуазных теорий. - М.: Мысль, 1973. -263с.
4. Кемпинский А. Психопатология власти // Экзистенциальная психиатрия. - М.: Совершенство, 1998. - С.33-58.
5. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли; Пер. с итал. К.А. Тананушко. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 704с.

6. Миллс Р. Властвующая элита. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1959. – 484с.
7. Психология и психоанализ власти. Хрестоматия. Т.1. / ред.-сост. Райгородский Д.Я. – Самара: Бахрах-М, 1999. – 607с.
8. Психология и психоанализ власти. Хрестоматия. Т.2. / ред.-сост. Райгородский Д.Я. – Самара: Бахрах-М, 2005. – 576с.
9. Фуко М. Психиатрическая власть: курс лекций, прочитанных в Колледже Франса в 1973-1974 учебном году. – СПб: Наука, 2007. – 450с.
10. Шейнов В.П. Психология власти. – М.: Ось-89, 2003. – 528с.
11. Шейнов В.П. Психология лидерства и власти. – М.: Ось-89, 2008. – 608с.
12. Шейнов В.П. Психология лидерства, влияния, власти. – Мн.: Харвест, 2008. – 656с.
13. Шестопал Е.Б. Восприятие образов власти: политико-психологический анализ // Полис. – 1995. – № 4. – С.56-68.
14. Шестопал Е.Б., Брицкий Г.О., Гришко А.А. и др. Образы власти в постсоветской России. Политико-психологический анализ / под ред. Шестопал Е.Б. - М.: Алетейа, 2004. – 534с.

Інформаційні ресурси: електронна хрестоматія до курсу, комплекс тестових завдань у СУНП «УНІВЕРСУМ» (діагностичні тестові методики тощо)

Контрольні запитання і завдання для самоперевірки

1. У чому полягає зміст поняття “політична психологія”?
1. Що є предметом політичної психології.
2. Що таке поведінковий підхід у політичній психології?
3. Що можна віднести до об’єктів політичної психології?
4. Які є основні особливості та форми виявлення політичної психології?
5. Як визначають владу вітчизняні та зарубіжні психологи?
6. Які типи та особливості влади Вам відомі?
7. Що є психологічними джерелами влади?
8. Яку владу вважають легітимною?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №2

Тема 6. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Мета: сформувати уявлення про деонтологічні принципи та їх роль у реалізації різноманітних психолого-політичних технологій.

Професійна спрямованість: орієнтація в напрямках надання психологічних послуг у сфері політики

1. Моделі, алгоритми та технології продуктивних політичних комунікацій.
2. Психолог у політиці:
 - політичне консультування;
 - іміджмейкінг;
 - PR (паблік рилейшнз).
3. Політична реклама як інтегративна агітаційно-пропагандистська технологія.
4. Психологічні характеристики політичної маніпуляції.
5. Акмеологічний супровід політичної діяльності та місце в ньому політичного консалтингу.

Основні поняття	<i>Чутки, плітки, ЗМІ, ефекти масової комунікації, політичний консалтинг, політична реклама, нейролінгвістичне програмування у політичній психології, іміджмейкінг, PR (паблік рілейшнз), імідж, акмеологія,</i>
------------------------	--

	<i>акмеологічний суповід, політична культура, політична символіка, політичні традиції, політична свідомість, політична активність, політична поведінка, маніпуляції, типи політичних культур: патріархальний тип політичної культури, підданський тип політичної культури, активіський тип політичної культури,</i>
Законспектувати	Доценко Е.Л. Психология манипуляции. – СПб: Речь, 2003. - 304с.
Реферування	Как делать имидж политика: Психология политического консультирования / под ред. Егоровой-Гантман Е., Минтусова И. – М.: Николо М, 1999. – 471с., Пункт 1.3, Глава 2. Ракитянский Н.М. О политико-психологическом консультировании // Вестник политической психологии. – 2003. - №1(4). - С.18-23.

Література

Основна література

1. Аронсон Э., Пратканис Э. Эпоха пропаганды. Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. – СПб: Прайм-Еврознак, 2003. – 384с.
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: Алгоритм, 2004. – 527с.
3. Лебедева Т.Ю. Паблик рилейшнз. Корпоративная и политическая режиссура. - М.: Изд-во МГУ, 1999. – 350с.
4. Политическая имиджелогия. Учебное пособие / под ред. Деркача А.А., Перелыгиной Е.Б. – М.: Аспект-Пресс, 2006. – 400с.
5. Политическая психология, культура и коммуникация. Сборник / ред. Ильин А., Соловьев А., Фадеева Л., Шестопал Е. – М.: РАПН / РОССПЭН, 2008. – 320с.
6. Селентьева Д.О. Политический имидж. Учебное пособие. – СПб: БГТУ «Военмех», 2009. – 191с.
7. Таранцов В.П. Лидерские технологии в зеркале политической культуры. - Ростов н/Д.: Изд-во СКНЦ ВШ, 1999. - 56с.
8. Хассэн С. Освобождение от психологического насилия: деструктивные культы, контроль сознания, методы помощи. – СПб: Прайм-Еврознак, 2001. – 400с.
9. Шейнов В.П. Психотехнологии влияния: Технология скрытого управления людьми. – М.: АСТ / Мн.: Харвест, 2008. – 448с.

Додаткова література

1. Амелин В.Н., Устименко С.В. Технология избирательной компании. М., 1993.
2. Васильев В.И., Постников А.Е. Путеводитель избирательной компании. М., 1993.
3. Гоулд Ф. Стратегическое планирование избирательной компании. М., 1994.
4. Гусев Д.Г., Матвеечев О.А. и др. Уши машут ослом. Современное социальное программирование. Alex J. Bakster Group, 2002. – 192 с.
5. Егорова-Гантман Е. Минтусов И.Е. Политический консультант в российских избирательных компаниях. – М.: Группа компании «Николо М», 2003. – 335с.
6. Жмыриков А.Н. Как победить на выборах: Психотехника эффективного поведения избирательной кампании. Обнинск, 1995.
7. Жуков К., Карнышев А. Азбука избирательных компаний. М., 2001. Разд.4.: Основы стратегии и планирования избирательной компании. С. 171-192.

8. Ильин А. Отзвук слова. Из опыта работы спичрайтеров первого президента России. М., 1999
9. Ильясов Ф. Политический маркетинг. Искусство и наука побеждать на выборах. М.: ИМА-пресс, 2000.
10. Карнышев А.Д., Жуков К.С., Шестак В.Ф., Психология и технология политического соперничества. М.: ИМА-пресс, 2001.
11. Ковлев А.И. Избирательные технологии: Российский и зарубежный опыт. М., 1995.
12. Куртов А., Каган М. Охота на дракона. Размышление о выборах и политическом консультировании. М., 2002. Гл.9: Стратегическое планирование избирательной кампании. С.171-192.
13. Лисовский С.Ф., Евстафьев В.А. Избирательные технологии: История, теория, практика. М., 2000.
14. Максимов А.А. «Чистые» и «грязные» технологии выборов. М., 1999.
15. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий. М., 2000.
16. Пейн К., Хед К., О'Коннел Ш, Стратегия планирования избирательной компании. М., 2000.
17. Полевые и манипулятивные технологии. Настольная книга менеджера избирательных компаний. – М.: НП ИД «Русская панорама», 2003. – 464 с.
18. Фаер С. Приемы стратегии и тактики предвыборной борьбы. СПб., 1998.
19. Чумиков А.Н. Креативные технологии «паблик рилейшинз». М.1998.

Інформаційні ресурси: електронна хрестоматія до курсу, комплекс тестових завдань у СУНП «УНІВЕРСУМ» (діагностичні тестові методики тощо)

Контрольні запитання і завдання для самоперевірки

1. Які Ви знаєте моделі, алгоритми та технології політичних комунікацій?
2. Які із них є ефективними, а які - ні? Чому?
3. Які функції виконує психолог у політиці?
4. У чому суть політичного консультування?
5. Які основні підходи до створення іміджу політика Вам відомі?
6. Які кроки ефективного іміджмейкінга має здійснити психолог?
7. У чому полягають функції психолога у роботі з громадськістю (PR)?
8. Що представляє собою політична реклама?
9. Чи всі психологічні механізми впливу прийнятні у політиці?
10. У чому полягають основні проблеми акмеологічного супроводу політичної діяльності?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №3

Тема 7. ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МАКРО-ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ

Мета: здійснення політико-психологічного аналізу масових політичних явищ та процесів

Професійна спрямованість: формування компетентності у розумінні причин, чинників, антиципації та форм вивчення макро-політичних явищ

1. Психологічні особливості різних політичних режимів. Психологія авторитарності та психологія демократії.
2. Національна психологія у політичному контексті. Психологічні особливості політичних систем.
3. Психологічні характеристики політичної активності:
 - свобода та плюралізм, насилля та диктатура як детермінанти політичної активності;

- професійність політичної діяльності;
 - психологія політичного лідерства;
 - масова стихійна поведінка;
 - радикалізм, екстремізм і конфликти в політичному процесі.
4. Психологія масової електоральної поведінки.

Законспектувати	Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. – М.: Центр психологии и психотерапии, 1996. – 487с. Глава 3.
Реферування	Сайко Э.В., Фельдштейн Д.И. Психология масс и проблема деструктивных и конструктивных форм поведения людей как явлений исторического процесса // Мир психологии. – 2000. - № 2. - С.269-273. Хевеши М.А. Политика и психология масс // Вопросы философии. -1999. - №12. - С.32-42.
Основні поняття	<i>Політичні дії, політична діяльність, влада, експлікативні та імплікативні форми прагнення влади, дифузна легітимність влади, специфічна легітимність влади, політичні системи, національна психологія у політиці, тоталітарно-авторитарна модель політичної культури, ліберально-демократична модель політичної культури, радикалізм, екстремізм, свобода, плюралізм, насилля, диктатура, електорат, демократія, політична конфлітологія, політичне лідерство, політичні міфи</i>

Література

Основна література

1. Дмитриев А.В., Латынов В.В. Массовая коммуникация: пределы политического влияния. – М.: МНУЦ, 1999. – 110с.
2. Канетти Э. Масса и власть. – М.: Ad Marginem, 1997. – 527с.
3. Коваленко Б.В., Пирогов А.И., Рыжков О.А. Политическая конфликтология. – М.: Изд-во Ижица, 2002. – 400с.
4. Ланцов С. Политическая конфликтология. Учебное пособие. – СПб: Питер, 2008. – 319с
5. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. – М.: Центр психологии и психотерапии, 1996. – 487с.
6. Назаретян А.П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. Лекции по социальной и политической психологии. – СПб: Питер, 2003. – 192с.
7. Никонов А. Управление выбором. Искусство стрижки народных масс. – СПб: Питер, 2008. – 304с.
8. Сайко Э.В., Фельдштейн Д.И. Психология масс и проблема деструктивных и конструктивных форм поведения людей как явлений исторического процесса // Мир психологии. – 2000. - № 2. - С.269-273.

Додаткова література

1. Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, технологии решения. - М.: Аспект Пресс, 1997. – 272с.
2. Малькова Т.М., Фролова М.А. Массы, элита, лидер. - М.: О-во Знание Российской Федерации, 1992. – 40с.
3. Ольшанский Д.В. Массовые настроения в политике. – М.: Принди, 1995. – 240с.
4. Политико-психологические проблемы исследования массового сознания. Монография / Базиков Р.В., Карпова В.С., Нестерова С.В. и др. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 203с.
5. Тарасов В.К. Технология жизни: книга для героев. – СПб.: Политехника, 1992. – 64с.

Інформаційні ресурси: електронна хрестоматія до курсу, комплекс тестових завдань у СУНП «УНІВЕРСУМ» (діагностичні тестові методики тощо)

Контрольні запитання і завдання для самоперевірки

1. У чому зміст поняття «позаколективна поведінка людей»?
2. Який зміст поняття «натовп» та «маса»?
3. Охарактеризуйте основні етапи формування натовпу.
4. Розкрийте зміст елементів, що утворюють склад натовпу "
5. Опишіть класифікацію натовпу за ознакою «керованість».
6. Охарактеризуйте психологічні властивості натовпу в когнітивній сфері.
7. Охарактеризуйте психологічні властивості натовпу в моральній сфері.
8. Охарактеризуйте психологічні особливості індивіда у натовпі.
9. Яка роль лідера в натовпі?
10. Які механізми управління натовпом?
11. Які комунікації домінують у масі?

Тема для самостійного опрацювання

Тема 9. ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Мета: формування навичок самостійного вивчення проблем соціалізації особистості, що реалізується за певних політичних умов.

Професійна спрямованість: актуалізація знань психології особистості, що відбувається з урахуванням особливостей політичного життя суспільства та ролі активності особистості, що формується

1. Агенти, стадії та механізми політичної соціалізації.
2. Покоління у політиці.
3. Поняття політичного менталітету.
4. Структура політичного менталітету.
5. Становлення політичних поглядів особистості.
6. Роль особистісного чинника в політиці.
7. Структура особистості політика.

Основні поняття	<i>Соціалізація, ресоціалізація, процес соціалізації, інститути соціалізації, чинники соціалізації, агенти соціалізації, політична соціалізація, зрілий громадянин, первинна політична соціалізація, політичні установки та цінності, когнітивна, поведінкова та емоційна складові установок, політичний менталітет, змістова сторона політичного менталітету, стиль мислення (когнітивний стиль), характер політичних суджень, спосіб сприйняття системи, політичний менталітет особистості, структура</i>
------------------------	---

	<i>політичного менталітету (мотиваційна, когнітивна, поведінкова складові), форми установок (думка, диспозиція-загальне ставлення та переконання), операціональний код (Н. Лейтес, А. Джордж, С. Ролкер), політичне виховання, компенсаторна теорія влади, метод кейс-стадіз (case studies), психобіографія, агрегативне та типологічне дослідження, біополітика.</i>
Законспектувати	Щеглов И.А. Политическая социализация как область бытия человека политического // Вестник РУДН. Серия: Политология. – 2008. – №4. – С.116-121.
Реферування	Хан О.О. Політична соціалізація та політична участь: концептуальні засади понять// http://vuzlib.com/content/view/712/94/ Поснова Т.П. Політична соціалізація студентської молоді: психологічний дискурс// http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Psihologia/70699.doc.htm Пірен Марія, Ясенова А. Соціалізація молоді в українському суспільстві: стан, особливості становлення// http://www.social-science.com.ua/

Література

Основна література

1. Абашкина Е., Егорова-Гантман Е., Косолапова Ю., Разворотнева С., Сиверцев М. Политиками не рождаются: как стать и остаться эффективным политическим лидером. Психологическое пособие для политиков. 2Т. - М.: Антика, 1993. – Т.1.- 221с.; Т.2. – 423с.
2. Дарендорф Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. - М.: РОССПЭН, 2002. – 288с.
3. Дилигенский Г.Г. Российский горожанин конца девяностых: генезис постсоветского сознания (социально-психологическое исследование). – М.: ИМЭМО РАН, 1998. – 134с.
4. Степанов Д. Монарх. Как стать лидером, победить и не потерять. – СПб: Изд-во Крылов, 2005. – 192с.
5. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. - СПб: Наука, 2006. - 380с.
6. Щеглов И.А. Политическая социализация как область бытия человека политического // Вестник РУДН. Серия: Политология. – 2008. – №4. – С.116-121.
7. Якушева И.П. Политическое сознание как феномен современной общественно-политической жизни // Вопросы гуманитарных наук. – 2009. – №1. – С.244-248
8. Загородній Ю. І., Куріло В. С., Савченко С. В. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми. - К.: Генеза, 2004. - С. 21 - 27.

Додаткова література

1. Ануфриев Е.А. Политическая социализация личности как проблема современной политологии // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология, 1997. №3. С. 34.
2. Валиева С.Ф. Роль семьи в процессе социализации ребенка // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология, 1997. № 3. С. 121.
3. Дубин Б.В., Зоркая Н.А. Молодежь в ситуации социального перелома // Экономические и социальные перемены. Мониторинг общественного мнения, ВЦИОМ, 1994. № 2. С. 18.
4. Здравомыслова О., Арутюнян М., Ожвэн-Курильски Ш. Образы права в России и Франции. — М.: Аспект Пресс, 1996.
5. Каган В.Е. Тоталитарное сознание и ребенок: семейное воспитание // Вопросы психологии, 1992. № 1.

6. Медведева И., Шишова Т. «Я с детства мечтал, что трубач затрубит...» Советы трудным родителям // Независимая газета, 1993, 29 декабря.
7. Разуваева Н.Л., Горчакова В.Г. Проблемы социализации в нестабильном обществе // Психологический журнал, 1996. № 3. С..
8. Егорова-Гантман Е. Минтусов И.Е. Как делать имидж политика. – М.: Группа компании «Николо М», 2003. – 335с.
9. Морис Дик Новый государь. Новая версия Макиавелли для двадцать первого века. Пер. с англ.- Группа Компаний «Николо М», 2003. -224с.
10. Толстых А.В. Опыт конкретно-исторической психологии личности. СПб.: Алатейя, 2000.
11. Зейгарник Б.В. Психология личности: норма и патология. Избранные психологические труды. М.: МПСИ, 2003.
12. Пряжников Н.С. S=S, или личность в эпоху продажности. М.: МПСИ, 2000.

Інформаційні ресурси: електронна хрестоматія до курсу, комплекс тестових завдань у СУНП «УНІВЕРСУМ» (діагностичні тестові методики тощо)

Контрольні запитання і завдання для самоперевірки

1. Назвіть основні підходи до змісту політичної соціалізації, визначте сутність цього явища і поняття.
2. Які основні завдання реалізує політична соціалізація?
3. У чому полягає взаємодія соціалізації і політичної культури?
4. Поясніть, чому прийнято виділяти первинний і вторинний етапи політичної соціалізації особистості?
5. Які механізми політичної соціалізації?
6. Сформулюйте особливості індивідуального і суспільного рівнів політичної соціалізації.

ЛАБОРАТОРНІ ЗАНЯТТЯ

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №1-2 Тема 4. **ВИКОНАННЯ ІНДЗ (ПОЗ)**

Мета: формувати у студентів уміння виконувати професійно-орієнтоване завдання з психолого-політичної проблематики відповідно до запропонованого алгоритму.

Професійна спрямованість: напрацювання навичок розв'язання психолого-політичного запиту, орієнтування у проблематиці психологічних завдань, що виникають у політичному житті.

Завдання до лабораторного № 1:

1. Оберіть, будь-ласка одне із запропонованих завдань, робота над яким буде тривати протягом усього курсу політичної психології.
2. Уважно вивчіть алгоритм та рухайтесь у виконанні завдання відповідно до нього.
3. Наприкінці лабораторного заняття подайте виконану роботу на **оцінювання** викладачеві. У випадку неготовності запропонувати на перевірку матеріал по закінченню пари, робота має здатись *не пізніше наступного заняття* для її **зарахування**.

Завдання до лабораторного № 2:

1. Продовжуйте працювати над обраним завданням. Уважно вивчіть алгоритм та рухайтесь у виконанні завдання відповідно до нього.
2. Завершуйте роботу над етапом самооцінювання.
3. Розробіть власну програму саморозвитку, відповідно до вимог алгоритму.
4. Презентуйте на захисті перед підгрупою власні здобутки у розв'язанні проблеми обраного клієнтського запиту.

Варіанти професійно-орієнтованих завдань

I. Клієнтський запит

Ви працюєте незалежним експертом в галузі політичної психології. Ви отримали замовлення на ефективності політичної реклами одного із лідерів майбутніх політичних передвиборних перегонів: «Нас переважно цікавить те, наскільки правильно (у відповідності до іміджу політика) сприймають політика як людину, якій можна довіряти, яка є компетентною у багатьох політичних, економічних питаннях, у якої слово не розходиться з ділом. Отож, необхідно привести у відповідність образу мас імідж політика»

Обов'язкова програма при виконанні завдання

1. Вивчіть особливості системи іміджу політика з програми іміджмейкерів.
2. В ході дослідження образу політика, що формується внаслідок політичної реклами скористайтесь діагностичною процедурою групової оцінки особистості.
3. Сплануйте програму приведення у відповідність очікуваних результатів з баченням електорату (розробіть рекомендації щодо виразності психологічних рис мовними та немовними засобами у повідомленні).
4. Змодельуйте фрагмент консультативної бесіди із замовником.

II. Клієнтський запит

Ви очолюєте колсантингову компанію з політико-економічних питань. Ви підписали вигідну міжнародну угоду щодо політичних вподобань різних верств населення України. «Такий масштабний проект вимагає не тільки ретельно спланованого соціологічного опитування, а й

психологічного його аналізу. Вивчіть персональні характеристики, що пов'язуються масовою свідомістю з ідеальним політиком та систематизуйте їх. Спрогнозуйте ефективність такого лідерства, сказавши на ризики та особливості його легітимації»

Обов'язкова програма при виконанні завдання

1. Вивчіть політичні вподобання, смаки різних верств населення.
2. В ході дослідження обов'язково скористайтесь методом експертного оцінювання.
3. Сплануйте програму консультативної бесіди зі врахуванням особливостей запиту
4. Змодельуйте бесіду із замовником, детально зупинившись на прогнозі.

Обсяг робіт на лабораторному занятті:

Заняття № 1: Вибір та довізначення завдання, знайомство із запропонованою діагностичною процедурою, опис роботи із проблеми у формі діалогу; формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою та визначення напрямків практичної роботи психолога. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик; підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми; консультація з фахівцями; складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів; передбачення проблемних моментів та підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання. Збір емпіричних даних. Аналіз та інтерпретація отриманих даних. Надання психологічної допомоги. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом.

Заняття № 2: Завершення роботи на етапом самоаналізу. Підсумкова рефлексія позитивних моментів та . програма саморозвитку. Захист проекту.

Література

Основна література

1. Бешелев Д., Гуревич Ф. Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. М., 1980.
2. Гуревич Ф.Г. Методы и процедуры получения экспертной информации // Экономика и математические методы. – 1973. Т.9 - № 5.
3. Люльчак Е.Р. Метод экспертных оценок как основа построения психологического портрета политика // Актуальные проблемы современной политологии. -М.: Издатель Воробьев А.В., 2010.
4. Методология и методы социальной психологи. Л., 1977.
5. Морозов С.М. Групповая оценка личности // Методы психологического исследования личности учащегося. К. 1992, - с. 28-31.
6. Орлов А.И. Экспертные оценки. Учебное пособие. М.: ИВСТЭ, 2002.

Додаткова література

1. Богатуров А. Политический портрет. Пять синдромов Ельцина и пять образов Путина // Pro et Contra. Журнал российской внутренней и внешней политики. Том 6. № 1-2. Часть I. Зима-весна 2001. Внешняя политика России: 1991 -2000.
2. Букалов А. Карпенко О. Ментальность украинского этноса и феномен «Оранжевой революции»// «Соционика, ментология и психология личности», 2005, № 2.
3. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 528 с.
4. Знаков В.В. Макевиализм: психологическое свойство и методика его исследования. // Психологический журнал, 2000, том 21, № 5, с. 16-22.

5. Зорин В.А. Проблема восприятия образа политика в контексте изучения его личности // Политико-психологические проблемы исследования массового сознания / Под ред. Е.Б. Шестопаля. М.: Аспект Пресс, 2002.
6. Каарбо Дж., Бизли Р. Практическое руководство по применению сравнительного метода case study в политической психологии. В кн.: Политическая психология / Пер. с англ. Составитель проф. Е. Б. Шестопаля. -М.: ИНФРА-М, 2000.
7. Люльчак Е.Р. Политико-психологический портрет Виктора Ющенко // Актуальные проблемы современной политической психологии: Юбилейный сборник кафедры/ Под. ред Е.Б. Шестопаля. М.: РИОР, 2010.
8. Люльчак Е.Р. Личность политического лидера как объект психоаналитического исследования // Experimentum 2009: Сборник научных статей философского факультета МГУ. - М.: Издатель Воробьев А.В., 2008.
9. Мангейм Дэ/с.Б., Рич Р.К. Политология: Методы исследования. М.: Издательство "Весь Мир", 1997.
10. Никандров В. В. Методологические основы психологии. СПб: Изд. Речь, 2008.
11. Портрет электоратов Ющенко и Януковича. Анализ результатов голосования на Президентских выборах 2004 года // <http://www.analitik.org.ua>.
12. Ракитянский Н.М. Проблема психодиагностики политических лидеров//Общественные науки и современность. 1996. - № 6.
13. Рыскова Т.Н. Политический портрет лидера: вопросы типологии // Вестник МГУ, серия 12 1997. № 3.
14. Скар О. Соціально-психологічне дослідження гендерних характеристик політичних лідерів // Соціальна психологія. - 2006. - № 3 (17). - С.47-51.
15. Собчик Л.Н. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности СМИЛ (ММР1). СПб.: Речь, 2000;
16. Сосланд А. Харизматический тренинг // www.interpedagogika.ru
17. Шестопаля Е.Б. Оценка гражданами личности лидера // Полис. 1997. №6.
18. Шмелёв А.Г. Психодиагностика личностных черт. СПб.: Речь, 2002.
19. Штушна Т.А. Феномен политического лидерства // Вестник МГУ, серия 12 1994. № 4. Штукина Т.А. к новому измерению политического лидерства // Кентавр. - 1994. №6; 1995. №1.
20. Engdahlm W. Ukraine and a Tectonic Shift in Heartland Power// <http://www.warandpeace.ru/en/exclusive/view/45429/>
21. Freud S. On Narcissism: an Introduction, 1914.
22. Millon T., Lerner M. J. (Eds.), 2003, Handbook of Psychology, Volume 5, Personality and Social Psychology, pp. 599-627.
23. Yin R. Case study research. Beverly Hills: Sage, 1994.

ЗАВДАННЯ ДО ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ РОБОТИ

Умовою допуску до ПМР є обов'язкова перевірка рівня засвоєння знань з теми, яка виносилася на самостійне опрацювання.

I. Тестові завдання (20 завдань, за правильне виконання завдання – 1 бал). Максимальна кількість балів – 20.

Приклад тестового завдання:

Оберіть один із запропонованих варіантів відповіді

Термін «політична культура» запропонував:

- a) І. Гердер;
- b) Г. Роршах;
- c) В. Вундт.
- d) Г. Алмонд.

II. Теоретичні завдання (оцінюються від 0 до 30 балів).

Максимальна кількість балів – 30.

1. Поняття політичної психології.
2. Становлення та основні етапи розвитку.
3. Предмет, об'єкт і методи політичної психології.
4. Особливості та форми виявлення політичної психології.
5. Політична психологія та інші науки.
6. Поняття про політичну свідомість. Структура політичної свідомості.
7. Політична самосвідомість. Психологія політичного мислення.
8. Психологічні аспекти політичної культури.
9. Суть політичної культури як соціального явища.
10. Психологічні аспекти формування політичної культури
11. Політичні установки і стереотипи.
12. Суть політичної діяльності.
13. Психологія політичної влади.
14. Політична психологія особистості.
15. Психологія малих груп в політиці.
16. Великі соціальні групи у політиці.
17. Маси в політиці.
18. Політична психологія: місце в системі наук, її предмет та завдання.
19. Теоретико-методологічні та прикладні основи політичної психології.
20. Психологія влади: розвиток та основні види прояву.
21. Психологічні ознаки легітимності влади.
22. Влада в структурі особистості.
23. Психологічні особливості парламентської діяльності.
24. Психологія парламентського лоббізму
25. Моделі, алгоритми та технології продуктивних політичних комунікацій.
26. Психолог у політиці.
27. Політичне консультування.
28. Іміджмейкінг у політиці.
29. PR (паблік рилейшнз) у політичній діяльності.
30. Політична реклама як інтегративна агітаційно-пропагандистська технологія.

31. Психологічні характеристики політичної маніпуляції.
32. Акмеологічний супровід політичної діяльності та місце в ньому політичного консалтингу.
33. Психологічні особливості різних політичних режимів.
34. Психологія авторитарності та психологія демократії.
35. Національна психологія у політичному контексті.
36. Психологічні особливості політичних систем.
37. Психологічні характеристики політичної активності:
38. Свобода та плюралізм, насилля та диктатура як детермінанти політичної активності.
39. Ммасова стихійна поведінка, радикалізм, екстремізм і конфликти в політичному процесі.
40. Психологія масової електоральної поведінки.
41. Агенти, стадії та механізми політичної соціалізації.
42. Покоління у політиці.
43. Поняття політичного менталітету.
44. Структура політичного менталітету.
45. Становлення політичних поглядів особистості.
46. Роль особистісного чинника в політиці.
47. Структура особистості політика.

III. Професійно-орієнтоване завдання (оцінюються від 0 до 50 балів).

Максимальна кількість балів – 50. Зараховується оцінка за виконання ПОЗ з «Політичної психології» - її 50% еквівалент.

ВИМОГИ І ЗАВДАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

- Володіння теоретичним матеріалом з тем курсу.
- Зараховано усі звіти за лабораторні заняття, передбачені робочою програмою та інструктивно-методичними матеріалами.
- Пройдено перевірку рівня засвоєння знань з теми, яка виносилася на самостійне опрацювання, на індивідуальній консультації у викладача.

I. Тестові завдання (20 завдань, за правильне виконання завдання – 1 бал). Максимальна кількість балів – 20.

Приклад тестового завдання:

Оберіть один із запропонованих варіантів відповіді

Термін «політична культура» запропонував:

- a) І. Гердер;
- b) Г. Роршах;
- c) В. Вундт.
- d) Г. Алмонд.

II. Теоретичні завдання (оцінюються від 0 до 30 балів).

Максимальна кількість балів – 30.

1. Поняття політичної психології. Становлення та основні етапи розвитку.
2. Предмет, об'єкт і методи політичної психології.
3. Особливості та форми виявлення політичної психології.
4. Політична психологія та інші науки.
5. Поняття про політичну свідомість. Структура політичної свідомості.
6. Політична самосвідомість. Психологія політичного мислення.
7. Психологічні аспекти політичної культури.
8. Суть політичної діяльності.
9. Соціально-психологічні чинники, що впливають на політичну діяльність.
10. Психологія політичної влади.
11. Особистість і політика.
12. Психологія малих груп в політиці.
13. Великі соціальні групи у політиці.
14. Маси в політиці.
15. Політична психологія: місце в системі наук, предмет та завдання.
16. Теоретико-методологічні та прикладні основи політичної психології.
17. Психологія влади: генеза та основні види прояву.
18. Психологічні ознаки легітимності влади.
19. Психологічні особливості парламентської діяльності.
20. Психологія парламентського лоббізму
21. Влада в структурі особистості.
22. Моделі, алгоритми та технології продуктивних політичних комунікацій.
23. Психолог у політиці.
24. Політична реклама як інтегративна агітаційно-пропагандистська технологія.
25. Психологічні характеристики політичної маніпуляції.
26. Інформаційно-психологічна безпека у політичних відносинах

27. Акмеологічний супровід політичної діяльності та місце в ньому політичного консалтингу.
28. Психологічні особливості різних політичних режимів
29. Національна психологія у політичному контексті.
30. Психологія авторитарності та психологія демократії.
31. Психологічні особливості політичних систем.
32. Психологічні характеристики політичної активності
33. Психологія масової електоральної поведінки.
34. Політична культура та психологія влади.
35. Агенти, стадії та механізми політичної соціалізації.
36. Покоління у політиці.
37. Поняття політичного менталітету.
38. Структура політичного менталітету.
39. Становлення політичних поглядів особистості.
40. Роль особистісного чинника в політиці.
41. Структура особистості політика.

III. Професійно-орієнтоване завдання (оцінюються від 0 до 50 балів).

Максимальна кількість балів – 50. Зараховується оцінка за виконання ПОЗ з «Політичної психології» - її 50% еквівалент.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
Початковий рівень знань «2» (рецептивно-продуктивний)	0-25 балів без права перескладання (для екзаменів та заліків)	Студент за допомогою викладача розпізнає визначення основних термінів на побутовому рівні, однослівно („так” чи „ні”) відповідає на конкретні запитання.	Студент намагається відповідати, однак потребує постійної консультації та контролю з боку викладача. За допомогою викладача намагається пояснити з наукової точки зору явища оточуючої дійсності.
	26-49 балів	Студент за допомогою викладача однослівно відповідає на запитання, відтворює незначну частку питання в тому вигляді і в тій послідовності, у якій воно було розглянуте на лекції або консультації.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему, до якої стосується наведений приклад прояву психічної діяльності особистості.
	50-59 балів	Студент з помилками характеризує окремі поняття та явища загальної психології. Володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище.
Середній рівень знань «3» (репродуктивний)	60-65 балів	Студент володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відтворює на продуктивному рівні: за допомогою викладача відтворює словами, близькими до тексту лекції, визначення основних термінів, принципів; частково відтворює текст підручника; у процесі відповіді допускає окремі відозміни навчальної інформації; ілюструє відповіді прикладами, що були наведені на консультації.	Студент вміє з допомогою викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище та навести приклади методів та методик для його дослідження.
	66-70 балів	Студент за допомогою викладача дає правильне	Студент вміє правильно перевести приклади психічної

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		визначення окремих понять з області загальної психології; словесно описує явища та закономірності психічної діяльності людини, вказує на деякі їх властивості; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи відповідь власними прикладами.	діяльності з „побутової” мови на мову наукових понять те термінів, визначити тему, основні поняття та закономірності, що пояснюють описане явище, підібрати декватні методи для його дослідження та описати їх результати.
	71-73 балів	Студент за допомогою викладача свідомо відтворює тему лекції, ілюструючи її власними прикладами; розкриває суть загальнопсихологічних процесів та явищ, допускаючи у відповідях незначні неточності; намагається співвіднести окремі психодіагностичні методики з їх груповими характеристиками; намагається застосувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, висновок).	Студент вміє правильно перевести приклади психічної діяльності з „побутової” мови на мову наукових понять те термінів, визначити тему, основні поняття та закономірності, що пояснюють описане явище, підібрати декватні методи для його дослідження зробити якісний аналіз результатів дослідження та частково узагальнити результати.
	74-80 балів	Студент без помилок відтворює зміст питання, наводячи власні приклади; правильно розкриває суть психодіагностичних понять.	Студент здатний дати психологічне пояснення прикладам загальнопсихологічних процесів та явищ, підібрати методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення.
Достатній рівень знань «4» (конструктивно варіативний)	81-85 балів	Студент володіє навчальною інформацією, вміє зіставляти, узагальнювати та систематизувати інформацію під керівництвом викладача; аргументовано відповідає на поставлені запитання і	Студент здатний дати психологічне пояснення прикладам загальнопсихологічних процесів та явищ, підібрати методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих явищ

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		намагається відстояти свою точку зору.	та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку описаного явища.
	86-89 балів	Студент вільно володіє вивченим обсягом навчального матеріалу, наводить аргументи на підтвердження своїх думок, використовуючи матеріали власних спостережень та проведених досліджень; може за допомогою викладача відповідати на питання, що потребують знання кількох тем.	Студент здатний дати психологічне пояснення прикладам загальнопсихологічних процесів та явищ, підібрати методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку описаного явища. При виконанні завдання може поєднувати знання з кількох тем.
Високий рівень знань «5» (творчий)	90-93 балів	Студент вільно володіє темою, має ґрунтовні психологічні знання; вільно відповідає на запитання, що потребують знання кількох тем; оцінює окремі нові факти, явища; судження логічні й достатньо обґрунтовані; узагальнює і систематизує матеріал у межах навчальної теми; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності.	Студент виявляє початкові творчі здібності: уміє працювати зі спеціальною літературою (наукові журнали тощо); знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх відповідно до цілей, які поставив викладач, свою відповідь ілюструє схемами, прикладами з життя; проводить самоперевірку виконаної роботи; може з неповним обґрунтуванням пояснити виконання завдань підвищеного (комбінованого) рівня.
	94-97 балів	Студент вільно висловлює власні думки, визначає програму особистої пізнавальної діяльності, самостійно оцінює різноманітні психодіагностичні дослідження, висловлюючи	Використовує набуті знання в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує особисту життєву позицію, узгоджуючи її з загальнолюдськими цінностями.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		особисту позицію щодо них; без допомоги викладача знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної пізнавальної діяльності.	
	98-100 балів	Студент виявляє особливі творчі здібності, глибоко розуміє суть психічних процесів та явищ; подає ідеї згідно з вивченим матеріалом, робить творчо обґрунтовані висновки; вміє аналізувати і систематизувати матеріали власних досліджень; визначає порядок особистої навчальної діяльності, самостійно оцінює її результати. Активно займається науково-дослідною роботою.	Студент самостійно розвиває власні обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати знання, формулювати психологічну проблему і визначати шляхи її розв'язання; вести дискусію з конкретного питання; проводити дослідження високої складності.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

Рекомендована література до курсу

Базова

1. Андреев А.Л. Политическая психология. М.: Издательство «Весь Мир», 2002. – 240 с.
2. Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. Ростов-на-Дону, Издательство «Феникс», 1996. – 448 с.
3. Голев С.В. Политическая психология. Словарь справочник. –Херсон, 2004. – 164 с.
4. Головатий М.Ф. Політична психологія: Навч.посібник.-К.: МАУП, 2001.-136с.
5. Козлов В.В., Новиков В.В., Гришин Е.В. Политическая психология. – М.,: 2010. – 458 с.
6. Конфисахор А.Г. Психология власти. – СПб: Питер, 2004. – 240с., С.59 – 94, 140 - 167
7. Красова Е.Ю. Политическая психология. — М., 2010, - 458 с.
8. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник. –Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 688 с. (Библиотека практической психологии).
9. Матвеев С.О. Політична психологія. Навчальний посібник.-Київ: ЦУЛ, 2003.-216с.
10. Ольшанский Д.В. Политическая психология. – СПб.: Питер, 2002. -576с.
11. Политическая психология, культура и коммуникация. Сборник / ред. Ильин А., Соловьев А., Фадеева Л., Шестопап Е. – М.: РАПН / РОССПЭН, 2008. – 320с.
12. Политическая психология: Учебное пособие для вузов / Под.общей ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. –858 с.
13. Юрьев А.И. Введение в политическую психологию. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1992. – 232с.
14. Юрьев А.И. Выводы из опыта исследований политической деятельности. Этический кодекс работы психолога.// Юрьев А.И.Системное описание политической психологии. СПб, 1996.
15. Юрьев А.И. Глобализация как новая форма политической власти, изменяющая человека и миропорядок // Россия: планетарные процессы. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2002. – С.235-264.

Додаткова

16. Абашкина Е., Егорова-Гантман Е., Косолапова Ю., Разворотнева С., Сиверцев М. Политиками не рождаются: как стать и остаться эффективным политическим лидером. Психологическое пособие для политиков. 2Т. - М.: Антиква, 1993. – Т.1.- 221с.; Т.2. – 423с.
17. Амелин В.Н., Устищенко С.В. Технология избирательной компании. М., 1993.
18. Андреева Г. М. Социальная психология. — М., 2001.
19. Ануфриев Е.А. Политическая социализация личности как проблема современной политологии // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология, 1997. №3. С. 34.
20. Аронсон Э., Пратканис Э. Эпоха пропаганды. Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. – СПб: Прайм-Еврознак, 2003. – 384с.
21. Бебик В. Основи теоретичної та практичної політології. — К., 1994.
22. Белановский С.А. Глубокое интервью. Никколо-Медиа, 2000, - 320 с.
23. Бешелев Д., Гуревич Ф. Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. М., 1980.
24. Богатуров А. Политический портрет. Пять синдромов Ельцина и пять образов Путина // Pro et Contra. Журнал российской внутренней и внешней политики. Том 6. № 1-2. Часть I. Зима-весна 2001. Внешняя политика России: 1991 -2000.
25. Букалов А. Карпенко О. Ментальность украинского этноса и феномен «Оранжевой революции»// «Соционика, ментология и психология личности», 2005, № 2.
26. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 528 с.
27. Валиева С.Ф. Роль семьи в процессе социализации ребенка // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология, 1997. № 3. С. 121.
28. Васильев В.И., Постников А.Е. Путеводитель избирательной компании. М., 1993.
29. Гоулд Ф. Стратегическое планирование избирательной компании. М., 1994.
30. Грин Роберт 48 законов власти/Пер. с англ. Е.Я. Мигуновой. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 768с.
31. Гуревич Ф.Г. Методы и процедуры получения экспертной информации // Экономика и математические методы. – 1973. Т.9 - № 5.

32. Гусев Д.Г, Матвеечев О.А. и др. Уши машут ослом. Современное социальное программирование. Alex J. Bakster Group, 2002. – 192 с.
33. Дарендорф Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. - М.: РОССПЭН, 2002. – 288с.
34. Дилигенский Г.Г. Российский горожанин конца девяностых: генезис постсоветского сознания (социально-психологическое исследование). – М.: ИМЭМО РАН, 1998. – 134с.
35. Дмитриев А.В., Латынов В.В. Массовая коммуникация: пределы политического влияния. – М.: МНУЦ, 1999. – 110с.
36. Дубин Б.В., Зоркая Н.А. Молодежь в ситуации социального перелома // Экономические и социальные перемены. Мониторинг общественного мнения, ВЦИОМ, 1994. № 2. С. 18.
37. Егорова-Гантман Е. Минтусов И.Е. Как делать имидж политика. – М.: Группа компании «Николо М», 2003. – 335с.
38. Егорова-Гантман Е. Минтусов И.Е. Политический консультант в российских избирательных компаниях. – М.: Группа компании «Николо М», 2003. – 335с.
39. Жмыриков А.Н. Как победить на выборах: Психотехника эффективного поведения избирательной кампании. Обнинск, 1995.
40. Жуков К., Карнышев А. Азбука избирательных компаний. М., 2001. Разд.4.: Основы стратегии и планирования избирательной компании. С. 171-192.
41. Загородній Ю. І., Куріло В. С., Савченко С. В. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми. - К.: Генеза, 2004. - С. 21 - 27.
42. Здравомыслова О., Арутюнян М., Ожвэн-Курильски Ш. Образы права в России и Франции. — М.: Аспект Пресс, 1996.
43. Зейгарник Б.В. Психология личности: норма и патология. Избранные психологические труды. М.: МПСИ, 2003.
44. Знаков В.В. Макевиализм: психологическое свойство и методика его исследования. // Психологический журнал, 2000, том 21, № 5, с. 16-22.
45. Зорин В.А. Проблема восприятия образа политика в контексте изучения его личности // Политико-психологические проблемы исследования массового сознания / Под ред. Е.Б. Шестопа. М.: Аспект Пресс, 2002.
46. Ильин А. Отзвук слова. Из опыта работы спичрайтеров первого президента России. М., 1999
47. Ильясов Ф. Политический маркетинг. Искусство и наука побеждать на выборах. М.: ИМА-пресс, 2000.
48. Каарбо Дж., Бизли Р. Практическое руководство по применению сравнительного метода case study в политической психологии. В кн.: Политическая психология / Пер. с англ. Составитель проф. Е. Б. Шестопа. -М.: ИНФРА-М, 2000.
49. Каган В.Е. Тоталитарное сознание и ребенок: семейное воспитание // Вопросы психологии, 1992. № 1.
50. Канетти Э. Масса и власть. – М.: Ad Marginem, 1997. – 527с.
51. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: Алгоритм, 2004. – 527с.
52. Карнышев А.Д., Жуков К.С., Шестак В.Ф., Психология и технология политического соперничества. М.: ИМА-пресс, 2001.
53. Кейзеров Н.М. Власть и авторитет: критика буржуазных теорий. - М.: Мысль, 1973. -263с.
54. Кемпинский А. Психопатология власти // Экзистенциальная психиатрия. - М.: Совершенство, 1998. - С.33-58.
55. Коваленко Б.В., Пирогов А.И., Рыжков О.А. Политическая конфликтология. – М.: Изд-во Ижица, 2002. – 400с.
56. Ковлев А.И. Избирательные технологии: Российский и зарубежный опыт. М., 1995.
57. Конфисахор А.Г. Психология политической власти. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2009. – 240с.
58. Куртов А., Каган М. Охота на дракона. Размышление о выборах и политическом консультировании. М., 2002. Гл.9: Стратегическое планирование избирательной кампании. С.171-192.
59. Ланцов С. Политическая конфликтология. Учебное пособие. – СПб: Питер, 2008. – 319с

60. Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, технологии решения. - М.: Аспект Пресс, 1997. – 272с.
61. Лебедева Т.Ю. Паблик рилейшнз. Корпоративная и политическая режиссура. - М.: Изд-во МГУ, 1999. – 350с.
62. Лисовский С.Ф., Евстафьев В.А. Избирательные технологии: История, теория, практика. М., 2000.
63. Люльчак Е.Р. Личность политического лидера как объект психоаналитического исследования // Experimentum 2009: Сборник научных статей философского факультета МГУ. - М.: Издатель Воробьев А.В., 2008.
64. Люльчак Е.Р. Метод экспертных оценок как основа построения психологического портрета политика // Актуальные проблемы современной политологии. -М.: Издатель Воробьев А.В., 2010.
65. Люльчак Е.Р. Политико-психологический портрет Виктора Ющенко // Актуальные проблемы современной политической психологии: Юбилейный сборник кафедры/ Под. ред Е.Б. Шестопа. М.: РИОР, 2010.
66. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли; Пер. с итал. К.А. Тананушко. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 704с.
67. Максимов А.А. «Чистые» и «грязные» технологии выборов. М., 1999.
68. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий. М., 2000.
69. Малькова Т.М., Фролова М.А. Массы, элита, лидер. - М.: О-во Знание Российской Федерации, 1992. – 40с.
70. Мангейм Дэс.Б., Рич Р.К. Политология: Методы исследования. М.: Издательство "Весь Мир", 1997.
71. Медведева И., Шишова Т. «Я с детства мечтал, что трубач затрубит...» Советы трудным родителям // Независимая газета, 1993, 29 декабря.
72. Мельник С.Н. Теоретические и методологические основы социально-психологического тренинга, 2004
73. Методология и методы социальной психологии. Л., 1977.
74. Миллс Р. Властвующая элита. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1959. – 484с.
75. Морис Дик Новый государь. Новая версия Макиавелли для двадцать первого века. Пер. с англ. - Группа Компаний «Николо М», 2003. -224с.
76. Морозов С.М. Групповая оценка личности // Методы психологического исследования личности учащегося. К. 1992, - с. 28-31.
77. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. – М.: Центр психологии и психотерапии, 1996. – 487с.
78. Назаретян А.П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. Лекции по социальной и политической психологии. – СПб: Питер, 2003. – 192с.
79. Никандров В. В. Методологические основы психологии. СПб: Изд. Речь, 2008.
80. Никонов А. Управление выбором. Искусство стрижки народных масс. – СПб: Питер, 2008. – 304с.
81. Ольшанский Д.В. Массовые настроения в политике. – М.: ПринДи, 1995. – 240с.
82. Орлов А.И. Экспертные оценки. Учебное пособие. М.: ИВСТЭ, 2002.
83. Пейн К., Хед К., О'Коннел Ш, Стратегия планирования избирательной компании. М., 2000.
84. Пірен Марія, Ясенова А. Соціалізація молоді в українському суспільстві: стан, особливості становлення// <http://www.social-science.com.ua/>
Полевые и манипулятивные технологии. Настольная книга менеджера избирательных компаний. – М.: НП ИД «Русская панорама», 2003. – 464 с.
85. Политико-психологические проблемы исследования массового сознания. Монография / Базиков Р.В., Карпова В.С., Нестерова С.В. и др. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 203с.
86. Политическая имиджология. Учебное пособие / под ред. Деркача А.А., Перельгиной Е.Б. – М.: Аспект-Пресс, 2006. – 400с.
87. Пряхников Н.С. S=S, или личность в эпоху продажности. М.: МПСИ, 2000.
88. Психология и психоанализ власти. Хрестоматия. Т.1. / ред.-сост. Райгородский Д.Я. – Самара: Бахрах-М, 1999. – 607с.

89. Психология и психоанализ власти. Хрестоматия. Т.2. / ред.-сост. Райгородский Д.Я. – Самара: Бахрах-М, 2005. – 576с.
90. Разуваева Н.Л., Горчакова В.Г. Проблемы социализации в нестабильном обществе // Психологический журнал, 1996. № 3. С..
91. Ракитянский Н.М. Проблема психодиагностики политических лидеров//Общественные науки и современность. 1996. - № 6.
92. Рыскова Т.Н. Политический портрет лидера: вопросы типологии // Вестник МГУ, серия 12 1997. № 3.
93. Сайко Э.В., Фельдштейн Д.И. Психология масс и проблема деструктивных и конструктивных форм поведения людей как явлений исторического процесса // Мир психологии. – 2000. - № 2. - С.269-273.
94. Селентьева Д.О. Политический имидж. Учебное пособие. – СПб: БГТУ «Военмех», 2009. – 191с.
95. Скар О. Соціально-психологічне дослідження гендерних характеристик політичних лідерів // Соціальна психологія. - 2006. - № 3 (17). - С.47-51.
96. Собчик Л.Н. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности СМЛП (ММР1). СПб.: Речь, 2000;
97. Степанов Д. Монарх. Как стать лидером, победить и не потерять. – СПб: Изд-во Крылов, 2005. – 192с.
98. Таранцов В.П. Лидерские технологии в зеркале политической культуры. - Ростов н/Д.: Изд-во СКНЦ ВШ, 1999. - 56с.
99. Тарасов В.К. Технология жизни: книга для героев. – СПб.: Политехника, 1992. – 64с.
100. Толстых А.В. Опыт конкретно-исторической психологии личности. СПб.: Алтейя, 2000.
101. Фаер С. Приемы стратегии и тактики предвыборной борьбы. СПб., 1998.
102. Фуко М. Психиатрическая власть: курс лекций, прочитанных в Колледже Франса в 1973-1974 учебном году. – СПб: Наука, 2007. – 450с.
103. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. - СПб: Наука, 2006. - 380с.
104. Хассэн С. Освобождение от психологического насилия: деструктивные культы, контроль сознания, методы помощи. – СПб: Прайм-Еврознак, 2001. – 400с.
105. Чумиков А.Н. Креативные технологии «паблик рилейшинз». М.1998.
106. Шейнов В.П. Психология власти. – М.: Ось-89, 2003. – 528с.
107. Шейнов В.П. Психология лидерства и власти. – М.: Ось-89, 2008. – 608с.
108. Шейнов В.П. Психология лидерства, влияния, власти. – Мн.: Харвест, 2008. – 656с.
109. Шейнов В.П. Психотехнологии влияния: Технология скрытого управления людьми. – М.: АСТ / Мн.: Харвест, 2008. – 448с.
110. Шестопа Е.Б. Восприятие образов власти: политико-психологический анализ // Полис. – 1995. – № 4. – С.56-68.
111. Шестопа Е.Б. Оценка гражданами личности лидера // Полис. 1997. №6.
112. Шестопа Е.Б., Брицкий Г.О., Гришко А.А. и др. Образы власти в постсоветской России. Политико-психологический анализ / под ред. Шестопа Е.Б. - М.: Алтейя, 2004. – 534с.
113. Шмелёв А.Г. Психодиагностика личностных черт. СПб.: Речь, 2002.
114. Штушна Т.А. Феномен политического лидерства // Вестник МГУ, серия 12 1994. № 4. Штукина Т.А. к новому измерению политического лидерства // Кентавр. - 1994. №6; 1995. №1.
115. Щеглов И.А. Политическая социализация как область бытия человека политического // Вестник РУДН. Серия: Политология. – 2008. - №4. – С.116-121.
116. Якушева И.П. Политическое сознание как феномен современной общественно-политической жизни // Вопросы гуманитарных наук. – 2009. - №1. – С.244-248

Інформаційні ресурси

1. Електронна хрестоматія до курсу.
2. Музика О.Л. Професійно-орієнтовані завдання у системі підготовки студентів-психологів // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1.4/17-Г-3165 від 28.09.2010 року) – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 9-23
http://zu.edu.ua/spf/psihol_vkl.html

3. Портрет электоратов Ющенко и Януковича. Анализ результатов голосования на Президентских выборах 2004 года // <http://www.analitik.org.ua>.
4. Поснова Т.П. Політична соціалізація студентської молоді: психологічний дискурс// http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Psihologia/70699.doc.htm.
5. Хан О.О. Політична соціалізація та політична участь: концептуальні засади понять// <http://vuzlib.com/content/view/712/94/>
6. Сосланд А. Харизматический тренинг // www.interpedagogika.ru

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ З КУРСУ „ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ”

1.1. Базові дані про методику

Повна назва та автор	Вихідне джерело	Джерела з описом та прикладами застосування
Групова оцінка особистості – ГОО (Панфьоров В.М., Чугунова Е.С.)	Панферов В.Н., Чугунова Э.С. Групповая оценка личности // Методы социальной психологии / Под ред. Е.С. Кузьмина, В.Е. Семенова. Л., 1977. С. 108-120 Морозов С.М. Методы психологического исследования личности учащегося: Учеб.пособие. – К.: УМК ВО, 1992. – 88 с., С.28 - 31.	Методы политических исследований: Учеб. пособие для студентов вузов / К.П. Боришполец. — М: Аспект Пресс, 2005. — 221 с. Авраменко В.Г., Багаева Т.И. Критерий оценки качества методик «ГОЛ» // Социологические исследования, 1990. №12. с.112-115). Люльчак Е.Р. Метод экспертных оценок как основа построения психологического портрета политика // Актуальные проблемы современной политологии. -М.: Издатель Воробьев А.В., 2010.

Теоретичні засади та історія виникнення

Метод групової оцінки особистості (ГОО) належить до групи методів шкалювання, серед яких найбільш популярними є: семантичний диференціал (Ч. Осгуд), ранжування, тест конструктів (Дж. Келлі), метод парних порівнянь (шкала Терстоуна), сортування, метод експертних оцінок тощо.

Поява групової оцінки особистості в методичному арсеналі соціальної психології пов'язана з прикладними дослідженнями в соціології, що зазвичай проводились на одному об'єкті (підприємство, банк, селище) у короткі строки з метою соціальної діагностики ситуації, пояснення конкретного явища (процесу) та підготовки практичних рекомендацій.

Історія цього методу вказує на його виникнення не з теорії, а з практики прикладних досліджень в соціології, які не ставили на меті приріст нового знання, відкриття нових теорій: у ньому застосовуються уже відомі знання, оформлені у так звані типові методики, тобто соціальні технології. Методика ГОО, що застосовувалась для оцінки особистих та ділових рис працівників, постає яскравим прикладом соціальної технології, які застосовувались до десятків та сотень однотипних об'єктів, та являла собою комерційний товар, що мав певну вартість.

Групова оцінка особистості як метод почав застосовуватись у педагогічній та промисловій психології з метою емпіричної констатації наявності міри вираження (розвитку) соціально-психологічних рис дитини, учня, студента, робітника, бригадира, інженера тощо.

Групова оцінка особистості в багатьох рисах нагадує експертну оцінку, яка широко використовується у промисловості при оцінці виробів, тому нерідко групову оцінку особистості називають експертною оцінкою особистості, з чим не можна погодитися, тому що під експертом розуміється спеціаліст вищої категорії, «знавець» конкретно визначеної сфери явищ і об'єктів. Щодо людей експертами є фахівці - психологи і педагоги, які в будь-якому випадку можуть допомогти інтерпретувати результати групової оцінки особистості, але виступити в якості суб'єктів оцінки вони можуть лише в тому випадку, коли самі є членами виробничого колективу. Тому суб'єктів групової оцінки особистості називати експертами можна метафорично.

Про можливість створення універсальної методики групової оцінки особистості (ГОО) існує

суперечлива думка. Одні дослідники вважають це неможливим, інші, як, наприклад, Р. Лікерт¹, бачать достатньо підстав для припущення, що ефективне керівництво має майже в усіх галузях однакові характеристики.

Змістова сторона методики ГОО сильно варіюється у різних дослідників за переліком якостей особистості, що включаються в опитувальники для оцінки. Ці варіації стосуються таких моментів:

- ✓ кількості якостей, яке у різних дослідників варіюється від 20 до 180;
- ✓ рівня узагальненості понять - слів цих рис;
- ✓ словесних форм, коли одне і теж семантичне значення представлене у різних поняттях - словах (наприклад, «сумлінність» - «відповідальність»).

Число респондентів, що використовуються для характеристики атестованих, варіюється з великою невизначеністю різними авторами без достатньо переконливої аргументації. М. Форверг вважає, що об'єктивність ГОО зростає відповідно до збільшення числа респондентів, а, за даними Ф.Г. Гурвича², вважається статистично виправданим використання 15-20 експертів для оцінки об'єкта, хоча практика психологічних експериментів підтвердила, що для отримання результатів на 5% рівні ймовірності помилки достатньо 15.

Неоднаковою постає у різних дослідників розмірність шкал для кількісної оцінки якостей (інтенсивності їх вираженості, ваги тощо). Кожен дослідник обирає розмірність шкали в залежності від того, наскільки йому зручніше інтерпретувати результат, проте більшість дослідників користується порядковою п'ятиступінчастою шкалою.

Проблема практичного використання методики ГОО, визначення меж її можливого застосування залежать від того, наскільки вірно буде зрозуміла психологічна сутність групової оцінки особистості як соціально-психологічного явища.

Психологічна сутність ГОО. Виробнича діяльність кожної людини протікає в умовах взаємодії з іншими людьми (начальниками, підлеглими, співробітниками, що є рівними за рангом), тобто в умовах офіційного та неофіційного спілкування, тому успіх виробничої діяльності конкретного працівника залежить не тільки від його індивідуальних здібностей, а й від тих міжперсональних відносин, які склалися у нього з іншими членами колективу. Вони можуть сприяти чи перешкоджати розвитку, розкриттю і реалізації індивідуальних потенцій особистості.

У процесі виробничої взаємодії (спілкування) у членів групи утворюються взаємні уявлення один про одного як про гарного або поганого фахівця, товариша, людину тощо. За змістом ці уявлення є оціночними характеристиками різних властивостей особистості (характеру, здібностей, знань, умінь, волі тощо), зумовлюючи певну громадську думку про кожного з членів виробничої групи (підрозділу).

Отже, соціально-психологічна сутність ГОО полягає у тому, що вона є результатом взаємного пізнання людей у процесі безпосереднього або опосередкованого спілкування. Таким чином, ГОО детермінована особливостями спілкування людей у процесі міжособистісного співробітництва та структурою спілкування між людьми, які виступають у ролі об'єктів та суб'єктів оцінки особистості.

На методичному рівні ГОО постає у вигляді статистичної сукупності індивідуальних уявлень (образів), що фіксується як оцінки. Уявлення мають більш-менш узагальнений характер, оскільки враження про об'єкт (людину), які у ньому фіксується, нерозривно пов'язані з його словесним оформленням (вербалізацією). Об'єктивна цінність уявлень полягає в тому, що вони базуються на конкретно-чуттєвому (практичному) досвіді спілкування з людиною, а за допомогою цього методичного прийому виділяються та фіксуються найбільш важливі, сутнісні особливості об'єкта, що надає ГОО особливу діагностичну цінність.

Панф'єров В.Н. визначає групову оцінку як соціально-психологічний феномен: групова оцінка особистості - це концентроване вираження громадської думки про людину - члена соціальної спільноти,

¹ Панф'єров В.Н., Чугунова Э.С. Групповая оценка личности // Методы социальной психологии /Под ред. Е.С. Кузьмина, В.Е. Семенова. Л., 1977. С. 108-120.

² Гурвич Ф. Г. Методы и процедуры получения экспертной информации. — Экономика и математические методы. Т. IX, 5, 1973.

це образ-уявлення про особистість, що фіксується у формі судження³.

Психологічна сутність методу полягає у фіксації рівня прояву якостей особистості оцінюваної особи у конкретній групі. Процедура методу ГОО припускає оцінку людини по певному переліку характеристик (якостей) з використанням прийомів прямого бального оцінювання, ранжування, попарного порівняння тощо.

Зміст оцінки, тобто, сукупність оцінюваних якостей, залежить від мети використання отриманих даних, а число якостей варіює у різних дослідників в широкому діапазоні від 20 до 180. Зокрема, якості можуть групуватися в окремі смислові групи (наприклад, ділові та особисті якості тощо). В.Н. Панфьоров пропонує класифікацію властивостей особистості атестованого приводити відповідність з трьома основними принципами:

- ✓ повним переліком рис особистості слід вважати той, який відображає всю особистісну структуру фахівця як функціонера виробництва у сукупності загальних та специфічних його рис, що свідчать про професійні здібності фахівця;
- ✓ збалансованість професійних та особистісних рис, що відповідає загально-психологічній структурі особистості;
- ✓ підставою для класифікації рис особистості фахівця має бути емпіричне уявлення про особистість фахівця самих фахівців.

На користь останньої у списку обставини говорить методологічний принцип, встановлений у результаті конкретних досліджень американської соціальної психології: суб'єкти досягають більшої згоди в оцінках, коли їм дозволяють використовувати їх власну термінологію та категорії, ніж тоді, коли вони змушені давати відповіді, вибираючи із запропонованого переліку⁴.

Таким чином, через попереднє вивчення емпіричних уявлень фахівців про власну професію попутно вирішується ще одна проблема методики - це проблема пошуку адекватних за змістом слів-понять для позначення якостей особистості атестованого.

Однак, як запевняє В.Н. Панфьоров, все-таки розробка переліку якостей, що підлягають оцінці, повинна проводитися з опорою на всі три підстави для класифікації, оскільки кожне з них об'єктивно не суперечить ні одна одній, ні науковим принципам класифікації - всі ці три підстави лише взаємовигідно доповнюються.

Важливо пам'ятати, що ГОО не є прямим способом діагностики людських здібностей, а є лише віддзеркаленням деяких властивостей особистості, виявлених нею у зовнішній поведінці, діяльності. Отже, ГОО відображає з певною мірою адекватності рівень прояву якостей особистості оцінюваного співробітника у конкретному виробничому колективі. У зв'язку з цим санкції, пов'язані з моральним або матеріальним покаранням людини, на підставі ГОО є недопустимими з трьох причин: *по-перше*, несправедливо карати за наявність власної думки, *по-друге*, це буде дискредитувати сам метод та ідею атестації і, *по-третє*, це може зашкодити морально-ціннісній єдності групи.

Сфера застосування

Широке поширення групова оцінка особистості отримала в промисловій психології, де на її основі намагаються вирішувати питання підбору, атестації та розстановки кадрів.

Позитивні результати використання ГОО на практиці дають підстави для відбору резерву, для вивчення ефективності наукової організації виховних впливів на особистість, як це мало місце в психолого-педагогічному експерименті О.Ф. Лазурського.

ГОО застосовувалась для перевірки валідності Тесту гумористичних фраз (ТГФ) (О.Г. Шмельов, В.С. Бабіна) Опитування товаришів по групі (ГОО) застосовувалось в якості критерію валідації – профіль ТГФ порівнювався з профілем однойменних мотиваційних тем, реконструйованих за допомогою ГОО (груповими оцінками міри виразності інтересу до кожної із семи тем).

Опис методики

³ Панфёров В. Н. Классификация социально-психологической интерпретации личности. – Изд-во. Ленингр. ун-та, 1970, № 23.

⁴ The handbook of social psychology. Cambridge (Mass.), 1969, vol. 3, p. 401.

Соціально-психологічний метод, заснований на оцінках різних особистісних якостей і поведінки конкретних людей, які дають особи, досить близько з ними знайомі (експерти).

В авторському варіанті методики ГОО інженерів (Панфьоров В.М., Чугунова Е.С.), що розроблявся на кафедрі соціальної психології ЛДУ, було включено тлумачний словничок з 109 понять, в яких описуються на емпіричному рівні вимоги до особистості інженера проекту та утворюють вісім груп.

З метою з'ясування ваги кожної з рис в системі вимог до діяльності інженера проекту, авторами було вирішено здійснити ранжирування кожної якості за десятибальною шкалою (від 0 до 9) та визначити взаємообумовлені відносини між особистісними властивостями, що визначають силу їх виразності.

Виконання цього завдання на емпіричному рівні здійснювалась авторами (Панфьоров В.М., Чугунова Е.С.) за допомогою кореляційного та факторного аналізу. Кореляційний аналіз дозволяв визначити якості, які найкращим чином репрезентують комплекси вимог, а факторний аналіз дозволяв визначити їх угруповання. В результаті цих досліджень їм вдалося визначити певний мінімум рис, який найбільш сильно в статистичному відношенні представляє весь обсяг вимог, виражених в 109 якостях. У їх число потрапили такі:

1. Рис, які виражають ставлення до роботи: працьовитість, уважне ставлення до роботи, творче ставлення до роботи.

2. Властивості, що характеризують загальний стиль поведінки і діяльності: старанність, самостійність, вірність слову, авторитетність, енергійність.

3. Знання: технічні знання у своїй галузі, математичні знання, загальна культура, інформованість про діяльність підприємства, його завдання та плани.

4. Властивості розуму: гнучкість, далекоглядність.

5. Інженерно-організаційні вміння: уміння вирішувати технічні завдання, вміння працювати з літературою та довідниками, вміння бачити завдання, вміння навчати роботи, вміння орієнтуватися в роботі, досвідченість в роботі, вміння втілювати технічну політику; вміння здійснювати взаємодію з іншими підрозділами, вміння пояснити технічне завдання, вміння планувати роботу.

6. Адміністративно-організаторські уміння: вміння створити трудову атмосферу, вміння керувати людьми, вміння постояти за колектив, уміння розбиратися у людях, вміння переконувати людей.

7. Рис, що характеризують ставлення до людей: чесність, неупередженість, вихованість.

8. Властивості, що характеризують ставлення до себе: вимогливість до себе, скромність, впевненість в собі, самовдосконалення.

Слід зауважити, що структура вимог рухома в залежності від профілю діяльності та від посадового статусу людини. Тому при використанні ГОО необхідно в кожному конкретному випадку вивчати специфіку професійних вимог за вище описаними принципами.

ГОО складається з оцінки людини-об'єкта за рисою в межах такої шкали. З кожної риси (за інтервальною шкалою) отримується сума всіх оцінок, їх середнє значення, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації та інші статистичні показники. До суми оцінок або їх середні значення можна застосувати кореляційний та факторний аналіз, тобто до даних ГОО припустимо використовувати весь доцільний обсяг варіаційної статистики.

Процедура ГОО включає:

- ✓ вибір оцінюваних осіб у відповідності із поставленими завданнями (наприклад, начальників підрозділів);
- ✓ вибір експертів (зазвичай 3-5 вищих за рангом керівників, працівників одного рівня та підлеглих - всього 9-15 чоловік на кожного оцінюваного);
- ✓ розробку списку особистісних та ділових властивостей відповідно до специфіки діяльності оцінюваних;
- ✓ складання словника до переліку відібраних якостей, в якому вони чітко та однозначно тлумачаться;
- ✓ розробку шкали для оцінки якостей;
- ✓ чітке оформлення опитувального листа, запропонованого оцінюючим;
- ✓ випробування розробленої методики та перевірку її надійності;

- ✓ забезпечення процедури опитування;
- ✓ кількісну та графічну обробку даних;
- ✓ інтерпретацію оцінок, яка завершується складанням спеціальних характеристик обстежуваних;
- ✓ ознайомлення обстежуваних з їх оцінками;
- ✓ висновки та рекомендації відповідно до результатів дослідження.

Узагальнена характеристика певної людини – члена групи, команди, утворюється за допомогою ГОО на основі співставлення й узагальнення індивідуальних суджень та уявлень про людину певної групи осіб (групи експертів). Кількісний склад групи експертів, обумовлений емпірично та статистично, та повинен складати не менше 15 чоловік. В якісному сенсі експертна група повинна відповідати таким вимогам:

- ✓ необхідно, щоб оцінювачі безпосередньо контактували та достатньо добре знали оцінюваних;
- ✓ бажано, щоб оцінку здійснювали особи, що знаходяться на різних ієрархічних рівнях у структурах формального та неформального спілкування.

Характеристики особистості обстежуваного відбувається окремо з кожним експертом шляхом градування виразності особистісних рис, властивостей із числа представлених на дослідницькій карті.

Аналіз отриманих даних⁵.

1. Знайти середнє арифметичне значення виразності кожної риси у обстежуваній особі (на основі оцінок усіх експертів).
2. Накреслити профіль виразності особистісних властивостей обстежуваного на основі середньоарифметичних значень.
3. Побудувати криву максимальної виразності всіх рис на основі даних, отриманих у дослідженні (по цій же процедурі) серед усіх обстежуваних.
4. Побудувати криву мінімальної виразності всіх рис на основі даних, отриманих у дослідженні (по цій же процедурі) серед усіх обстежуваних.
5. Поділити площу між кривими мінімальних та максимальних значень на три рівних поля, визначивши таким чином зони високих, середніх та низьких значень вираженості оцінюваних рис особистості.

На основі отриманої інформації описати психологічний портрет особистості з позицій уявлень про неї одногрупників та його особливості на фоні групи.

Діагностичні можливості та обмеження

Можливості. Даний метод дозволяє оцінити наявність та ступінь виразності (розвитку) психологічних якостей людини, які проявляються у поведінці та діяльності, у взаємодії з іншими людьми. Широке застосування ГОО з прикладною та дослідницькою метою викликане його простотою та доступністю для користувача, можливістю діагностувати ті риси людини, для яких відсутні такі надійні інструментарії як тести, опитувальники тощо.

Часто ГОО використовують для виведення об'єктивного показника – громадської (групової) думки у порівнянні із суб'єктивним оцінюванням. Доречним прикладом тут є методичний прийом, запропонований К.К. Платоновим. Автор-розробник «Карті особистості» пропонує показники самооцінки особистості керівника за 37 характеристиками порівнювати з даними ГОО «експертів» з числа його підлеглих (не менше 5 чоловік). Отримані таким чином результати, на думку К.К. Платонова, будуть цікавими в сенсі реального стану справ керівника у його колективі.

Обмеження. Адекватність вимірювання за допомогою ГОЛ залежить від трьох моментів: пізнавальних здібностей суб'єктів оцінки (експертів); від особливостей об'єкта оцінки; від позиції (рівня, ситуації) взаємодії суб'єкта та об'єкта оцінки (Е.С. Чугунова, 1977, 1986).

⁵ Морозов С.М. Методы психологического исследования личности учащегося: Учеб.пособие. – К.: УМК ВО, 1992. – 88 с., С.28 - 31.

Центральною психологічною проблемою ГОО є проблема відносної об'єктивності уявлень (із-за своєї суб'єктивної природи), проблема підбору «експертів» (із-за відсутності переконливої діагностики їх здібностей у розумінні інших людей) тощо.

Переважаюча кількість дослідників пропонують вважати «експертом» не будь-яку людину, здатного до розуміння інших людей, а тільки тих, які перебувають або перебували з оцінюваним у відносинах особистої взаємодії, тобто мали досвід спілкування з приводу рішення певних завдань, тому тут виникає ще одна загроза - характер ділових та особистісних зв'язків, які описують соціально-психологічну позицію особистості тих людей, що виступають у ролі «експертів» і тих, що атестуються.

1.2. Приклад виконання професійно-орієнтованого завдання з курсу „ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ”

Клієнтське звернення

Ви працюєте психологом політичного консультативного центру. До Вас звернувся керівник проекту роботи з молодими політичними рухами: «ставлю перед Вами завдання: обрати з команди молодих політиків N-го молодіжного руху двох кандидатів, які об'єктивно вигідно відрізняються з-поміж інших харизмою, спроможні «запалити» словом і ділом молодь, повести за собою та згуртувати навколо себе команду. Підготуйте всі матеріали відповідно до вимог центру, проведіть дослідження та за тиждень чекаю результатів»

Обов'язкова програма при виконанні завдання

1. Вивчіть думку експертів (політологів, соціологів, іміджмейкерів та інших) молодіжних рухів щодо основних соціально-психологічних вимог.
2. Сплануйте дослідження за методикою «Групова оцінка особистості» - ГОО (Панфьоров В.М., Чугунова Е.С.). Проаналізуйте отримані результати.
3. Розробіть рекомендації кандидатам у політичні лідери відповідно до отриманих результатів.
4. Змодельуйте та продемонструйте фрагмент консультативної бесіди з керівником проекту.

ХІД РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

1.1. Категоріально-термінологічне до визначення проблеми, з якою звернулися до психолога

Діалогічне формулювання проблеми:

Психолог	Якщо не заперечуєте, у мене буде до Вас буде декілька питань
Керівник проекту	Слухаю Вас
Психолог	Якщо я правильно Вас зрозумів, ініціювання мого завдання обумовлене перспективними планами передвиборчої кампанії N-го молодіжного руху? Як поставляться до мого завдання в осередкові руху? Чи можу я розраховувати на їх сприяння в організації дослідження?
Керівник проекту	Все узгоджено, не переживайте. Вас приймуть як слід і будуть Вам допомагати в організації. Зайвої конкуренції не заварюйте – нехай це буде черговою невимушеною процедурою, до яких у осередкові уже звикли.
Психолог	Дякую. Ще хотів би просити Вас про сприяння: мені потрібні експерти у галузі молодіжної політики та рухів. Чи не могли б Ви мені звертатись по експертні оцінки до них цілком офіційно, прямо, чи використовувати інші форми здобуття інформації?
Керівник проекту	Чому ж, у нас є така можливість, попрацюйте зі звітами, якщо буде потреба у зустрічі – оформимо.

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою та визначення напрямків практичної роботи психолога

Психолог	У разі, якщо кандидатур буде більше, ніж дві, я можу вважати завдання виконаним?
Керівник проекту	Ні, «дві» слід розуміти конкретно. По-перше, ми маємо залишити право на вибір за замовниками, а по-друге, цей вибір має бути обґрунтований та не обтяжливий для них.
Психолог	Чи варто консультувати учасників проекту з приводу отриманих результатів.
Керівник проекту	Думаю, у цьому немає потреби, але матеріали заархівовані залишити у звіті, щоб у майбутньому могли розробити їм індивідуально-орієнтовану програму особистісного розвитку та запропонувати участь у тренінговій програмі. Проект, який реалізує наша команда, має на меті комплексне дослідження, і дані, отримані у Вашому циклі робіт,

знадобляться для планування інших завдань, тому не переймайтесь. Ваша частина завдань на цьому не вичерпується – це лише перші кроки. Давайте будемо послідовними та не будемо проявляти надмірної ініціативи.

Психолог Так, дякую, я зрозумів. Спасибі за допомогу. Я вже іду. До побачення.

II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Соціальна психологія	Соціальна психологія груп. Особистість у системі соціальних зв'язків	Динамічні характеристики малої соціальної групи	Керівництво і лідерство у малих групах: особливості керівництва і лідерства у групі; теорії походження лідерства; стилі і типологія лідерства.
		Особливості соціального розвитку сучасної особистості в групі	Особистість у системі групових відносин. Специфіка входження особистості в групу. Роль як реалізація статусу і позиції особистості.
Політична психологія	Основи політичної психології	Психологія політичної діяльності, лідерства та влади	Психологія груп та особистості у політиці. Психологічні характеристики політичної активності. Професійність політичної діяльності. Легітимність політичної влади
		Політична соціалізація особистості.	Покоління у політиці. Становлення політичних поглядів особистості. Структура особистості політика.

2.2. Підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
<i>Навчально-методична та довідкова література</i>	
Панферов В.Н., Чугунова Э.С. Групповая оценка личности // Методы социальной психологии / Под ред. Е.С. Кузьмина, В.Е. Семенова. Л., 1977. С. 108-120	Опис методу ГОО, основні принципи його організації
Морозов С.М. Методы психологического исследования личности учащегося: Учеб.пособие. – К.: УМК ВО, 1992. – 88 с., С.28 - 31.	Опис методики ГОО з прикладом графічної обробки даних
Голубков Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. М.: Финпресс, 1998. – 416 с.	Технологія експертного дослідження, алгоритм та основні умови релевантності
<i>Фахова періодична література</i>	
Т. Траверсе. Професіоналізація політичної діяльності: психограма політика// Соціальна психологія. Український науковий журнал. - 2011. - № 4., С. 44-52.	Професіограма сучасного українського політика
Т. Поснова. Конструювання образу політичного лідера у свідомості виборця //Соціальна психологія. Український науковий журнал. - 2010.- №2 , С.28-37.	Аналіз основних актуальних ціннісних рис у політика з точки зору електорату

Бібліографічний опис джерела		Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
Скнар О. Соціально-психологічні моделі поведінки політичних лідерів // Соціальна психологія. – 2004. - №3. – С. 39 - 46.		Методика вивчення гендерних особливостей політиків шляхом парного шкалювання.
Хоменко М. Образ політичного лідера в уявленні студентів // Соціальна психологія. – 2004. - №1. – С. 46 - 52.		Дослідження політичної культури та особливості запиту еліт щодо політика
Вузькоспеціалізована література		
Люльчак Е.Р. Метод экспертных оценок как основа построения психологического портрета политика // Актуальные проблемы современной политологии. -М.: Издатель Воробьев А.В., 2010.	Визначення пріоритетів у дослідженні психологічного портрета політика , виходячи з експертних оцінок. Описана технологія та поданий приклад застосування процедури в аналізі політичного діяча. Вказані основні недоліки та переваги застосування цього методу у психолого-політичній практиці сьогодення	
Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: Монографія. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. — 144 с.	проблеми формування та практичної реалізації іміджу політичного лідера; представлено системологічну концепцію формування іміджу політичного лідера, визначені ефективні засади створення іміджу політика в контексті впливу на вибір громадян; проаналізовано ґендерний аспект формування іміджу політика; пропонується механізм вибору електоратом лідера, імідж якого повинен бути гуманістично оптимальним	
Internet-джерела		
http://www.lt4.ru/licnost_v_politike/	Рубриковані фахові статті з проблем сучасної політичної психології	
http://www.politik.org.ua/vid/magarhive.php3?m=1	Архів електронних версій журналу «Політичний менеджмент» Український науковий журнал	
http://www.politik.org.ua/vid/magarhive.php3?m=6	Архів електронних версій журналу «Соціальна психологія» Український науковий журнал	

2.3. Консультація з фахівцями

В ролі фахівців, допомоги яких потребує психолог виступають експерти з питань молодіжної політики, політологи, іміджмейкери у сфері політики. Основне завдання – підготовка переліку особистісних характеристик ефективного молодіжного лідера, що є виразником певної політичної ідеї, значимої для сучасної молоді.

Отримані результати заносимо до таблиці. Подальша робота з ними передбачає їх факторний та семантичний аналіз з метою виявлення груп та значимих рис⁶.

<i>Експерт у галузі</i>	<i>Список особистісних характеристик ефективного лідера</i>	<i>Експертний ранг</i>
Молодіжної політики	Орієнтація, обізнаність у молодіжних міжнародних рухах	3
	Наявність зв'язків з міжнародним молодіжним рухом	4
	ініціативний	2
	Легкий на підйом	5
	Толерантний	1

⁶ Тут не ставиться на меті скласти вичерпний експертний висновок: результати змодельовано з метою ілюстрації особливостей застосування методу.

Масових заходів	комунікабельний	3
	красномовний	4
	динамічний	2
	енергійний	1
	Гарний оратор	5
	Приємні зовнішні дані	6
ЗМІ	Широкий кругозір	1
	Уважний слухач	2
	дотепний	4
	вихований	5
	Гострий на язик	3
Соціальних молодіжних мереж	«продвинутий»	1
	доступний	6
	Орієнтується в технологічних «примочках»	3
	Уміло організовує та задає тон в обговоренні гострих питань	5
	Критичний до діючої влади	4
	Незалежний	2
Політолог	Схильний довірятися професіоналам	4
	Гнучкий у вирішенні питань	5
	конструктивний	1
	розумний	2
	Володіє технологією дискусій	3
іміджмейкер	привабливий	2
	активний	4
	Стильний («спортивно-ботанічний»)	3
	Класно працює в команді	5
	Лідер команди	1

Отже, маємо матеріал, виходячи із запиту масової свідомості молоді (з позицій експертів у різних галузях).

2.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
Формуємо карту особистісних характеристик молодіжного лідера	<ul style="list-style-type: none"> - Експертне оцінювання - Факторний аналіз - Семантичний аналіз 	Набір ранжованих рис від групи експертів Тлумачний словник значень властивостей
Діагностичний	<ul style="list-style-type: none"> - Пропонуємо групі молодих політиків N-го молодіжного руху прийняти участь у взаємному оцінюванні членів команди 	Повний комплект карт оцінюваних кожному з оцінювачів
Обробки	<ul style="list-style-type: none"> - Обчислення середньоарифметичного кожної із рис кожному із оцінюваних - Побудова профілю групи міра розмаху показників по кожній рисі у групі - Побудова персональних профілів 	Прості арифметичні обчислення Навички роботи з графічним редактором
Інтерпретації	<ul style="list-style-type: none"> - Пошук кандидатів на звання ефективного лідера 	Аналітико-синтетичні можливості інтерпретатора, фаховість

2.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Можливості уникнення
Різноманітні форми опору	Негативне ставлення до оцінювання взагалі	Пояснити, що будете цікавитись їх умінням розуміти та помічати в інших певні риси, тому для вас особливо цінною буде саме їх суб'єктивна думка
	Страх буди недооціненим	Це спосіб отримати зворотну інформацію як вас бачать і сприймають інші – можливість змінити щось у кращий бік
	Небажання псувати стосунки	Пропонуєте вказати «нік», закодувати власноруч своє ім'я
Нездорова конкуренція	Свідоме заниження показників	Якщо це не масова, а індивідуальна характеристика, то вона підлягатиме більш ретельному аналізу, пошукові мотивації такої стратегії

2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Дослідницька програма включає ряд послідовних етапів:

Етап	Діагностична процедура	Мета	Прогнозовані результати	Необхідні матеріали
1.	Складання карт особистості на основі даних експертів	Максимально врахувати запит	Готова карта з угрупованими рисами та їх смисловим наповненням	Роздрукований бланк
2.	Проведення процедури ГОО	Здійснити взаємооцінювання у групі	Заповнені бланки	Повний комплект карт оцінюваних кожному з оцінювачів у заповненому вигляді, тові до обробки
3.	Обробка та інтерпретація	Статистичний та графічний аналіз результатів	Профілі групи та персональні, їх співставлення	Навички інтерпретації та відбору найбільш ефективних на думку групи лідерів

Процедура дослідження передбачає заповнення бланку опитувальника відповідно до інструкції (яка додається до опитувальника).

Інструкція: «Вам роздано карти зі списком властивостей, рис особистості, які Ви спробуєте оцінити у вашого товариша, прізвище якого вказане зверху кожної із карт. Таким чином Ви оціните за поданим переліком рис кожного із групи і самого себе. Ці особистісні характеристики можуть буди вираженим яскраво (тоді оцінка буде – 4,6; 4,9; 5,0 балів) чи зовсім не спостерігатися (0 балів). Між цими крайніми значеннями може знаходитись оцінка, яка, на Вашу думку, відповідати мірі виразності цієї риси. Оцініть, будь-ласка, наскільки є вираженими є всі властивості у кожного Вашого товариша»

Орієнтовний час роботи - 35-60 хвилин (головне – не підганяти оцінювачів). Важливо забезпечити кожному із членів групи максимально можливий психологічний комфорт

III. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

3.1. Збір емпіричних даних

- Карта особистості складається за показниками відносних рангів, по мірі зниження значимості риси на думку усіх з експертів та має таку їх послідовність (Див. Табл.1.).

2. Емпіричні дані кожного із оцінюваних переносимо до його таблиці (Наприклад, оцінювання **СС**) (Див. Табл. 1.).

Табл. 1. Карта ГОО оцінюваного **СС**

Особистісні характеристики	Оцінки оцінювачів															Сер бал
	А В	С С	С Б	К В	У Р	К А	І В	М А	Р О	П Н	Р Н	О Л	Л Д	Ш О	З М	
Толерантний	4		5	3	5	5	4	3	4	3	5	3	4	1	4	3,769
Енергійний	5		5	3	5	2	5	4	4	5	4	3	4	1	4	3,769
Широкий кругозір	3		5	4	5	5	4	4	4	4	5	3	4	1	4	4
«Продвинутий»	3		5	4	5	3	5	4	4	4	4	3	4	1	4	3,846
Конструктивний	2		5	5	5	4	5	3	4	5	4	3	3	2	4	4
Лідер команди	5		4	2	5	4	4	4	4	5	5	3	3	2	4	3,769
Ініціативний	1		4	5	5	4	5	3	4	3	4	3	3	3	3	3,769
Динамічний	2		4	3	5	4	4	3	4	5	5	3	4	3	3	3,846
Уважний слухач	3		2	4	5	5	5	5	4	5	3	3	4	3	3	3,923
Незалежний	4		3	5	5	2	4	3	4	2	5	3	6	4	3	3,769
Розумний	5		1	3	5	5	5	4	4	2	4	3	6	4	5	3,923
Привабливий	3		4	5	5	5	4	3	4	2	5	3	6	4	5	4,230
Орієнтація, обізнаність у молодіжних міжнародних рухах	4		2	4	5	4	5	4	4	5	4	3	6	4	5	4,230
Комунікабельний	3		3	2	5	3	4	5	4	3	5	3	3	5	5	3,846
Гострий на язик	3		4	4	5	3	5	3	4	5	4	3	3	5	3	3,923
Орієнтується в технологічних «примочках»	3		1	5	5	3	5	4	4	4	3	3	5	5	4	3,923
Володіє технологією дискусій	3		2	3	5	3	5	5	4	3	3	3	6	5	3	3,846
Стильний («спортивно-ботанічний»)	2		5	3	5	4	4	2	4	5	3	3	3	5	4	3,846
Наявність зв'язків з міжнародним молодіжним рухом	2		5	4	5	4	4	3	4	5	3	3	4	2	2	3,692
Красномовний	2		3	1	5	3	4	4	4	3	4	3	3	2	5	3,384
Дотепний	1		5	5	5	3	5	4	4	3	4	3	5	2	5	4,076
Критичний до	5		3	3	5	4	5	4	4	5	4	3	4	2	5	3,923

	діючої влади																
	Схильний довірятися професіоналам	4		4	3	5	2	5	5	4	5	4	3	4	2	3	3,769
	Активний	3		3	3	5	5	4	4	4	3	5	3	5	1	3	3,692
	Легкий на підйом	2		4	3	5	4	4	5	4	3	5	3	4	3	3	3,846
	Гарний оратор	2		3	3	5	4	4	4	4	4	3	3	3	3	4	3,615
	Вихований	3		4	3	5	4	5	5	4	4	3	3	5	4	5	4,153
	Уміло організовує та задає тон в обговоренні гострих питань	5		5	5	5	4	5	4	4	4	5	3	4	4	4	4,307
	Гнучкий у вирішенні питань	3		5	4	5	4	4	5	4	5	3	3	4	4	5	4,230
	Класно працює в команді	3		4	3	5	4	5	5	4	4	3	3	5	4	5	4,153
	Приємні зовнішні дані	5		5	5	5	4	5	4	4	4	5	3	4	4	4	4,307
	Доступний	3		5	4	5	4	4	5	4	5	3	3	4	4	5	4,230

3. Будуємо на основі отриманих середніх показників профіль ГОО СС

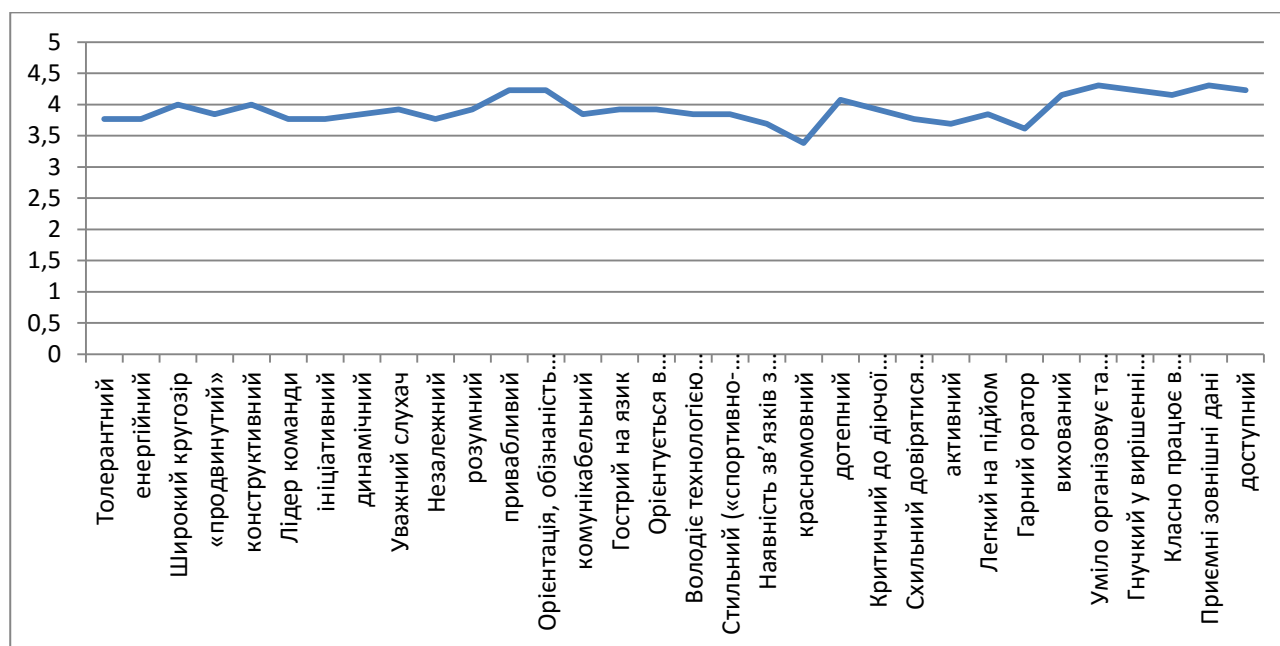

Рис 1. Персональний профіль СС за даними ГОО

4. На основі даних про розмах середніх значень у межах кожної риси по групі будуюмо поля з зонами високих, середніх та низьких значень у групі. Вона за своєю суттю є матрицею, що охоплює увесь діапазон значень у групі по кожній із рис (Див. Рис. 2.).

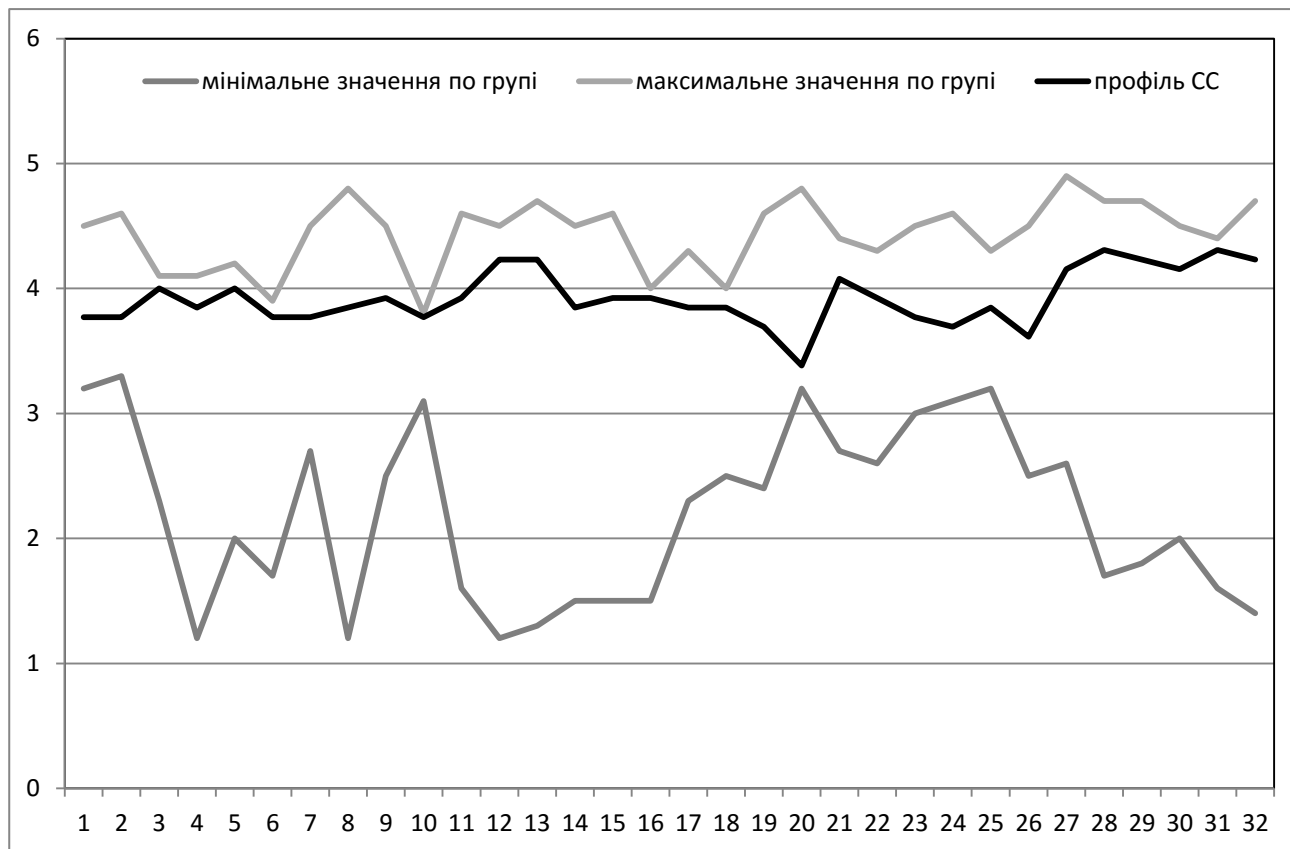

Рис. 2. Профіль СС на фоні показників ГОО групи.

3.2. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

В ході роботи над завданням керівника проекту було встановлено, що у команді молодих політиків N-го молодіжного руху має місце цілком здорова, об'єктивна, проте прискіплива робота з проводу взаєморозкриття один одного. Цьому сприяє спільна діяльність, у якій кожен із членів команди виявляє власну сутність. Окрім спільних програм та проектів, що ініціюють та втілюють у життя молоді політики, вони активно вивчають та використовують усі професійні засоби командо творення, користуючись послугами нашої консультативної компанії.

Фонові показники ГОО групи вказують на прискіпливість (на це вказує мінімальний діапазон розсіювання) команди до таких рис як розум (0,7), толерантність (1,3), енергійність (1,3). Всі вказані риси не потребують коментарів з приводу того, що кожен із команди неодноразово мав можливість продемонструвати, пред'явити ці риси групі, тому сумнів у їх наявності чи відсутності немає.

Менш обізнаними щодо наявності певних рис команда відчуває з приводу таких із них як: доступність (3,3), орієнтація у «примочках» (3,1) тощо. Подібні характеристики є мало вловимими, їх важко спостерігати у реальній взаємодії, а є можливим продемонструвати у роботі з ПК, в Інтернеті, якщо є така нагода.

Серед оцінюваних представників команди особливо привабливими (виразність їх рис оцінили найвище) постають СС (Сергій Седоков) та УР (Уляна Рожко). Можна з очевидністю припустити, що вони постають у ролі неофіційних лідерів у своїй команді.

Однак, якщо Сергій об'єднує дві групи рис: симпатія (привабливий, вихований, приємні зовнішні дані, доступний) та діловитість (орієнтація, обізнаність у молодіжних міжнародних рухах; уміло організовує та задає тон в обговоренні гострих питань; гнучкий у вирішенні питань; класно працює в команді тощо), то Уляна має запальний характер - енергійна, ініціативна, гостра на язик, красномовна,

критична до діючої влади, і, водночас, толерантна, уважний слухач, схильна довірятись професіоналам – виявляє ознаки контролю та гнучкості у певних ситуаціях. Очевидно, команда високо цінує інтуїтивну, емоційно чутливу Уляну саме за її відчуття конкретної ситуації – доречності за будь-яких обставин, що є незамінним механізмом, гвинтиком згуртованої команди.

Отже, саме ці дві кандидатури будуть пропонуватись психологом як найбільш ефективні, за визнанням команди, лідери.

3.3. НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Надання психологічної допомоги потребують ті із членів команди, хто намагався бути надто суворим у своїх оцінках товаришів, на відміну від самооцінювання. Серед основних причин бачаться кар'єризм, заздрість, нарцисизм, відсутність бажання працювати в команді тощо.

Другу групу складають оцінювані, що дотримуються політики невтручання – непомітність в усьому – надто не амбітна позиція як для осіб, що є носіями соціально значимої (політичної) ідеї. Якщо їх плани стосуються реалізації цих ідей, то їм буде рекомендована програма саморозвитку – тренінг особистісного зростання.

IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Представлення результатів людям, що звернулись із запитом

Психолог Доброго дня. Я до Вас.

Керівник проекту Добрий день. О, Ви випереджаєте графік? Як справи, що принесли?

Психолог Я вклався раніше запланованого, приніс результати. Хочу Вас з ними познайомити. Я поспішав, бо, мені здається варто додати ще кілька діагностичних процедур. Мені хотілося б ще дізнатися спрямованість їх політичних поглядів за допомогою як мінімум двох діагностичних процедур: Шкала макіавеллізму Р. Крісті та Ф. Гейза (1970) «Мак-V» та шкала суб'єктивного локусу контролю (Дж. Роттер) або РСК (Е.Ф.Голинкіна, А.М.Еткінд), можливо ще декілька... Мені бракує інформації, я думаю, що і проєктивні методи тут будуть корисними...

Керівник проекту Бачу, Ви пам'ятаєте мою пораду не обтяжувати себе зайвим клопотом – це добре, але я впевнений, що Ваша програма дійсно буде виглядати солідніше та ґрунтовніше. Я дам Вам у допомогу двох асистентів, охопите усю групу, а результати подасте пізніше. Що Ви уже зробили?

Психолог Як Вам буде краще – детально чи коротко?

Керівник проекту Зробимо так – зараз коротко, а на презентацію спільного проекту запропонуєте розгорнутий матеріал.

Психолог Тоді буду лаконічним. Етапність роботи була така: спочатку була вивчена думка експертів щодо найбажаніших особистісних рис ефективного керівника молодіжного руху, потім був здійснений кореляційний та факторний аналіз рис з отриманих списків від кожного експерта. На основі цього аналізу була складена карта особистості з 32 рисами, що представлені 4 групами найбільшої факторної ваги. Ось такий вигляд має завершення першого етапу мого дослідження (Див Табл. 2):

Табл. 2 *Значимі особистісні риси ефективного лідера (за даними експертного оцінювання)*

Значимі особистісні риси ефективного лідера (за даними експертного оцінювання)			
Інтелектуальний потенціал	Лідерські навички	Зовнішні дані	Контактні риси
Широкий кругозір	Енергійний	Привабливий	Толерантний
«Продвинутий»	Лідер команди	Динамічний	Конструктивний

Розумний	Ініціативний	Доступний	Уважний слухач
Орієнтується в технологічних «примочках»	Класно працює в команді	Вихований	Незалежний
Легкий на підйом	Орієнтація, обізнаність у молодіжних міжнародних рухах	Приємні зовнішні дані	Комунікабельний
Гострий на язык	Володіє технологією дискусій	Стильний («спортивно-ботанічний»)	Гарний оратор
Гнучкий у вирішенні питань	Наявність зв'язків з міжнародним молодіжним рухом	Дотепний	Красномовний
Уміло організовує та задає тон в обговоренні гострих питань	Критичний до діючої влади	Активний	Схильний довірятися професіоналам

Керівник проекту
Психолог

Так, добре, а як в виглядали бланки для опитуваних?

Кожному було підготовлено буклет із 15 аркушів, кожен із яких був присвячений оцінюванню певної знайомої персони. У часі обмежень не було, але була забезпечена ізоляція один від одного, щоб забезпечити об'єктивність в оцінюванні та конфіденційність.

ІВАНОВ

№	Особистісні характеристики	Наскільки вираженою є ця риса, на Вашу думку, у Іванова (обведіть відповідний бал кружечком)					
		0	1	2	3	4	5
1.	Толерантний	0	1	2	3	4	5
2.	Енергійний	0	1	2	3	4	5
3.	Широкий кругозір	0	1	2	3	4	5
4.	«Продвинутий»	0	1	2	3	4	5
5.	Конструктивний	0	1	2	3	4	5
6.	Лідер команди	0	1	2	3	4	5
7.	Ініціативний	0	1	2	3	4	5
8.	Динамічний	0	1	2	3	4	5
9.	Уважний слухач	0	1	2	3	4	5
10.	Незалежний	0	1	2	3	4	5
11.	Розумний	0	1	2	3	4	5
12.	Привабливий	0	1	2	3	4	5
13.	Орієнтація, обізнаність у молодіжних міжнародних рухах	0	1	2	3	4	5
14.	Комунікабельний	0	1	2	3	4	5
15.	Гострий на язык	0	1	2	3	4	5
16.	Орієнтується в технологічних «примочках»	0	1	2	3	4	5
17.	Володіє технологією дискусій	0	1	2	3	4	5
18.	Стильний («спортивно-ботанічний»)	0	1	2	3	4	5

19.	Наявність зв'язків з міжнародним молодіжним рухом	0	1	2	3	4	5
20.	Красномовний	0	1	2	3	4	5
21.	Дотепний	0	1	2	3	4	5
22.	Критичний до діючої влади	0	1	2	3	4	5
23.	Схильний довірятися професіоналам	0	1	2	3	4	5
24.	Активний	0	1	2	3	4	5
25.	Легкий на підйом	0	1	2	3	4	5
26.	Гарний оратор	0	1	2	3	4	5
27.	Вихований	0	1	2	3	4	5
28.	Уміло організовує та задає тон в обговоренні гострих питань	0	1	2	3	4	5
29.	Гнучкий у вирішенні питань	0	1	2	3	4	5
30.	Класно працює в команді	0	1	2	3	4	5
31.	Приємні зовнішні дані	0	1	2	3	4	5
32.	Доступний	0	1	2	3	4	5

Керівник проекту Так, цікаво. То що, є два претенденти?

Психолог Так, юнак та юнка. Вони комплементарні, мають різні стратегії поведінки, проте очевидними постають переваги кожного із них, порівняно з рештою претендентів. Погляньте на їх профілі, розміщені на фоні показників групи (Див. Рис. 2) та коротенькі характеристики.

Керівник проекту Ну що ж, чудово. Я у Вас не помилюся. Продовжуйте працювати відповідно до нових пропозицій, знайдіть собі помічника та пам'ятайте, що терміни залишаються тими ж. Успіхів.

Психолог Дякую. До побачення.

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (подумайте та напишіть, що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

Виконувати завдання вийшло набагато складніше, ніж уявлялось, проте цікаво. Особливо цікавим було вивчати різноманітні позиції експертів щодо їх уявлень, як професіоналів, про лідерські характеристики серед молоді. Завжди цікаво співставляти свої власні враження з думкою фахівців. Хотілося спочатку якоїсь конкретики: що за політичний рух, які ідеї хвилюють цю команду, наскільки чисельною вона є..., проте збагнув, що це лише заважатиме мені – я буду піддаватись спокусі самому стати у ролі оцінювача, зважав би на свою суб'єктивну позицію. Думаю це був для мене урок – залишити власні упередження далеко за межами предмету дослідження, бути максимально об'єктивним – це має бути ознака професійності, а лише потім мають вирувати власні громадянські позиції – у іншій площині, на рівних з опонентом.

З'явився цікавий досвід у роботі з графічним редактором – побудувати складну характеристику групи так як хотів – не зумів. «Фотошоп» дає картинку, але вона втрачає у точності та й вигляд її мене не влаштував... «Цікавинка» у тому, що таким чином «Фотошоп» я ще не використовував, а це теж досвід. Впевнений, що мало є такого, чого не може зробити завзятий студент, а я все-таки доб'юся свого. Дивно, але я був готовий уже погодитись на старовинний спосіб трафарету, якби не бажання відповідати вимогам сучасного науковця. Мої, поки що, обмежені можливості у цій сфері добряче мене «завели» - тепер я доб'юся свого!

Мені кортіло використати ще ряд діагностичних процедур, проте бачив, що реально не

вкладаюся у часі, але трішки схитрив і все ж натякнув про їх доцільність у консультативній бесіді з керівником проекту. Думаю, якби було більше часу, то можна було б подати більш розгорнуту картину, глибшу характеристику та повніший психологічний портрет кандидатів у лідери. А, взагалі, було б чудово провести дослідження у реальних умовах. Звісно, це вимагає певних затрат часу, але воно того варте, бо межі фантазії на четвертому кірсі уже вичерпні, а може, маючи досвід курсових та дипломних досліджень, хочеться такого ж драйву у зборі інформації?

Програма саморозвитку (позначте (обведіть кружечком) ті дії, операції, які б ви хотіли удосконалити та особистісні якості, які б ви хотіли розвинути; виберіть та максимально конкретизуйте три з них і побудуйте програму саморозвитку з термінами та критеріями самоконтролю).

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю
1	2	3	4	5
створювати реалістичний психологічний портрет клієнта	Оскільки емпіричний матеріал був цілком змодельований, тому забракло реалістичності суперечливої натури конкретної особистості; забракло думки групи про особистість, хотілось перевірити іншими засобами, впевнитись у припущеннях	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Детально ознайомитись та напрацювати навички роботи з бібліографічним методом – він найкраще та рельєфніше описує психологічний портрет особи ✓ Використовувати у ПОЗ результати реальних досліджуваних, щоб порівнювати отримані результати зі знаннями про людину з інших джерел 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Січень – березень 2013 ✓ Лютий – червень 2013 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Законспектувати: <i>Биографический метод: история, методология, практика. Под ред. Мещеркиной Е.Ю., Семеновой В.В.). - М.: ИС РАН, 1994.</i> <i>Голофаст В.Б. Многообразие биографических повествований. // Социологический журнал, N1, 1995, с. 71-89.</i> ✓ До ДЕК підготувати реальні матеріали досліджень по усіх базових методиках
користуватися комп'ютерними статистичними програмами	Повна статистична програма ГОО відсутня. Знаходження середнього арифметичного – не проблема, проте робота з презентації графічно представленої інформації викликала труднощі	Глибше ознайомитись з можливостями статистичних програм з приводу їх можливостей у графічному представленні матеріалу, освоїти програму «фотошоп» у випадку, якщо забракне функцій у	Лютий - квітень 2013	Заглибитись у вивчення даних, представлених у статистичному порталі, що був створений за сприяння В.П. Боровікова, автора книг по програмному пакету STATISTICA http://www.statsoft.ru/home/portal/ До ДЕК вдосконалити це завдання

		статистиці		
систематизувати емпіричні дані	Труднощі полягали у великому масиві інформації по одній персоні -32 позиції з 15 точок зору та й ще 15 досліджуваних	На основі поглибленого вивчення STATISTICA, оптимізувати та автоматизувати цю процедуру	Квітень-червень 2013	Зробити обробку та представлення результатів, проведеного дослідження ГОО у нашій групі для кожного із учасників та презентувати їх однокласникам

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ФАЛЬКОВСЬКА Людмила Миколаївна
ШМИГЛЮК Оксана Геннадіївна

Методичні рекомендації з курсу

«Психологія масової поведінки»

Надруковано з оригінал-макету автора

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, вул.. Велика Бердичівська, 40
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія ЖКТ №10 від 07.12.04
електронна пошта (e-mail): zu@zu.edu.ua